

Patakfalvi-Czirják Ágnes és Zahorán Csaba

A román nemzet határai – régió és identitás Székelyföldön és a Moldovai Köztársaságban

Bevezetés

Valamikor a kilencvenes években egy, a Moldovai Köztársaságból érkezett buszos turistacsoport haladt át a székelyföldi Csíkszeredán, ahol rövid pihenőre megállt. Az egyik kiránduló betért a pihenőhely melletti boltba. Habár románul szólalt meg, de néhány mondat után az eladó kíváncsian fordult hozzá, hogy mégis honnan jött. Miután kiderült, hogy Moldovából, és román az anyanyelve, a magyar nemzetiségű boltos meglepetten és kissé felháborodottan kérdezte: akkor hogy lehet, hogy így (értsd: hibásan) beszéli a románt? Az idegen szabadkozására – „Hát a moldovai viszonyok, a szovjet elnyomás...” – az eladó rosszállóan vágta rá: „Akkor mi mit mondjunk? Minket a románok nyomnak állandóan el, mégis szégyelleném, ha ilyen rosszul beszélnék az anyanyelvemen”.¹

Ebben az egyszerű történetben mintegy sűrítve jelenik meg egy sor olyan történeti és társadalmi viszony, amelyek kivételesen fontosak vizsgálatunk szempontjából. Egyrészt az, hogy a romániai kontextusban egy ilyen találkozás milyen otthonosság- és idegenségtapasztalatokat erősít meg egy székelyföldi magyar és egy moldovai román között, és hogy a találkozás során – egy hétköznapi szituációban – milyen elnyomásnarratívák jönnek felszínre, másrészt, hogy mit jelent a nemzeti mivolt kisebbségi romániai magyar és egy határon túli román esetében. Míg a csíkszeredai számára a nemzeti mivolt és az anyanyelv olyan szorosan összetartozik, hogy a „helytelen” beszéd a kultúrát „hordozó” közösséggel szemben vétett hibává válik, a másik esetben az anyanyelvhez és a nemzeti kultúrához való hozzáférés kérdése nem kizárólagosan határozza meg a nemzeti mivoltot. A következőkben arról lesz

1 A történetet Bodó Julianna bocsátotta a rendelkezésünkre, amit ezúton is köszönünk!

szó, hogy a Székelyföld² és a Moldovai Köztársaság³ hogyan reagál a román nemzetépítés különböző stratégiáira, és hogy ez a két, évszázadok óta „határvidékként” működő régió hogyan alakítja ki saját identitáspolitikáit ezekkel a stratégiákkal párhuzamosan – olykor mellettük, olykor velük szemben.

Mint ahogy számos szomszédos vagy közeli ország esetében, Magyarország, Románia, a Moldovai Köztársaság, valamint Oroszország „nemzeti történeteiben” is találkozunk versengő „nemzeti földrajzokkal”, egymást részben átfedő területek reprezentációival (*overlapping territories*, lásd Said 1994). Ezek olyan térségeket foglalnak magukba, amelyek hagyományosan egyszerre több érintett fél „nemzeti terébe” tartoznak bele, így azokra valamilyen módon több ország is igényt tart. Az igények azonban kizárólagosak, ami a nemzeti történetek kulturális reprezentációinak szelektivitásában, a „problémásnak” tekintett jelenségek, elemek vagy időszakok kikerülésében vagy elfedésében is tükröződik. A reprezentációk folyamatosan versengenek egymással, és gyakran – például a magyar és román Erdély-képek esetében – részben ki is zárják egymást (lásd Feischmidt 2005; Kürti 2001). A nemzeti terek „egymásra csúszó” részeit ezek a kisajátító területi versenyek sajátos átmeneti zónák, „határvidékek” jellegével ruházzák fel. A Székelyföld és a Moldovai Köztársaság kapcsán ezt a „határvidékjelleg” fogjuk megvizsgálni, elsősorban a román állam- és nemzetépítéssel való relacionális viszonyban.

A „határvidékség” nemcsak „az átmenet”, „a találkozások” és „érintkezések” (nyelvi, etnikai és vallási, valamint társadalmi csoportok találkozásának) társadalmi tere, hanem jellegzetes identitásképző erővel is bír (lásd Egy 2015; Paasi 2003; Martinez 1994). Az általunk tárgyalt esetekben olyan területekről és lakóikról lesz szó, amelyek alapvetően kikezdik a hagyományos szemléletből fakadó „többségi elvet”: a román nemzetállami elvvel szembemenő székelyföldi magyar és székely identitást, valamint a Moldovai Köztársaságban az identitások sokszínűségét és a „többségi elvért” folytatott versenyt vizsgáljuk meg. Az elemzett esetekben azt látjuk, hogy társadalomtörténeti szempontból három folyamat rajzolódik ki. Egyrészt a határvidékjelleg beemelődik és beolvad a nemzeti diskurzusba – Székelyföld esetében a „székely” kategória az autentikus, ősi magyar megtestesítője lesz, Moldova esetében pedig a Moldvai Fejedelemség hagyományainak, múltjának kisajátítása történik román és moldovai részről egyaránt. Másrészt a nemzeti diskurzussal szemben regionális emancipációs törekvések fogalmazódnak meg – a székelyek/magyarok mint őshonos kisebbség, illetve a moldávok mint nemzet. Harmadrészt pedig a kelet-európai nemzetállamok és kisebbségeik viszonyairól és nacionalizmusukról alkotott reprezentációkat egy tágabb kontextus is meghatározza, amely szerint a kelet-európai társadalmakban a törzsi kötődések tovább élnek, ezért a kisebbségi vagy etnikai kérdések egyfajta „forró nacionalizmussá” alakulnak (lásd Billig 1995).

Edward Said a terület és identitás kapcsán a képzeletföldrajz fogalmával operál, hogy rámutasson: a térről alkotott képzetek fontos elemei a térhez kapcsolt identitások (székelyföldi magyarság/székelység, moldovaiság/moldávság) diszkurzív előállításának és fenntar-

2 A ma Székelyföldnek nevezett térséget többen, többféleképpen határozzák meg, jelen tanulmányban egy a mai Kovászna, Hargita és Maros megye magyar többségű részét – Aranyosszéket leszámítva a történelmi székely székeket – magában foglaló, kb. 12 000 km² kiterjedésű régiót értünk alatta.

3 A Moldovai Köztársaság területe 33 843 km², amiből 4163 km²-t a szakadár Transznisztria tesz ki.

tásának, mivel a területhez nemcsak a táj, hanem értékek, viszonyok és a helyi lakosokról alkotott elképzelések is hozzátapadnak (Said 2000). A posztszocialista, közép- és kelet-európai térségre – hasonlóan a Said által leírt orientalizmushoz – értékítéletek egész kulturális rendszere épült rá (Niedermüller 2000). Ez gyakran leegyszerűsítő magyarázatokat kínál a – például a fentebb már említett törzsi kötődésekként értelmezett – identitást érintő kérdésekre. A közép- és kelet-európai nacionalizmusokról kialakult interpretációk (etnikai/törzsi jellegű nacionalizmus, az elnyomott identitások felszínre törése és a meglévő premodern identitásformák túlélése stb.), amelyek egyre gyakrabban jelentek meg a rendszerváltás utáni időszakban, más Nyugat–Kelet diskurzusokhoz hasonlóan a modernizálódást és a kisebbség és többség viszonyában rejlő, akár etnikai konfliktusok lehetőségét hangsúlyozták.⁴

Írásunkban egy ennél összetettebb keretben próbáljuk meg bemutatni a székelyföldi és moldovai identitáspolitikai folyamatok kortárs alakulását és versenyét, összefüggésben a helyi regionalizmusok újjáéledésével. A román, magyar, moldovai és orosz képzeletföldrajzok megmutatják, hogy ezek a határvidékek strukturális és nagyhatalmi érdekek közé szorulnak. Egyrészt eleve gyakran háborúk, a nagyhatalmi erőviszonyok változásai vagy jelentős belpolitikai események következtében alakulnak ki (mint Moldova) vagy kerülnek át az egyik államból a másikba (Székelyföld). Másrészt az aktuális társadalmi folyamatok is sokszor nem csupán helyi, közép- és kelet-európai sajátosságokként, hanem a nemzetközi kontextusba illeszkedő lokális válaszokként értelmezhetők. Mind a történeti hagyományban gyökerező székelyföldi etnokulturális regionalizmus, mind pedig a független Moldovai Köztársaság államisága és a moldovai identitáskonstrukciók a nyugati regionalista és nemzetépítő modellek alkalmazását jelentik a Románia által szintén követett nyugati modellel – az egységes nemzetállam építésével – szemben vagy azzal valamilyen viszonyban. Végül a moldovai és székely – mint egyfajta tágon értelmezett „nemzeti kisebbségi” – identitáspolitikák újabbnál újabb kihívásokat jelentenek mind a nemzetesítő állam (Románia, illetve a Moldovai Köztársaság), mind az anyaországok számára (Magyarország Székelyföld, Románia, és részben Oroszország pedig Moldova viszonylatában) az államközi kapcsolatokra nézve, amelyek nemcsak kulturális, hanem szuverenitási kérdéseket is felvetnek.

Az államszocialista rendszerek bukása utáni nemzetállam-építési folyamatok megmutatták a létező államhatárok és vitatott identitások szimbolikus határtermelésének szerepét: korábbi regionális identitások újultak meg (székely) vagy új regionalizmusok rögzültek (transznisztriai, gagauz). A különféle etnopolitikai mozgalmak (például a székelyföldi autonómiaértékvések), a geopolitikai viszonyokban bekövetkezett változások és egyéb körülmények (gazdasági átalakulás, tömeges migráció, politikai alkuk és hatalmi aszimmetriák stb.) átstrukturálták az interetnikus viszonyokat. A székelyföldi és a moldovai elszegényedés és kiszolgáltatottság, illetve az etnikai vagy etnicizált konfliktusok egyszerre hozták felszínre a perifériális pozícióra és „határvidékségre”, egyúttal pedig a nemzetállam-építésre adott, hasonló elvek mentén felépített politikákat és identitáspolitikai válaszokat.

Első pillantásra elnagyoltnak tűnhet a két régió összehasonlítása, de tudatában vagyunk gazdasági és geopolitikai kontextusaik, valamint a körülöttük és bennük zajló folyamatok és játszmák egyes aktorai és tétjei közötti különbségeknek. A legnagyobb eltérés magát a

4 A közép- és kelet-európai térség első etnikaként értelmezett konfliktusai épp a két régióban robbantak ki: magyar–román Marosvásárhelyen 1990 márciusában, illetve Kisinyov és a „transznisztriai szakadárak” között 1990 végén.

két régió státuszát érinti: míg Székelyföld esetében csak egy egységes nemzetállamon belüli „kulturális régióról” beszélünk, addig a Moldovai Köztársaság egy független, nemzetközileg elismert állam. Mégis annyi hasonlóság és párhuzam figyelhető meg a két térségben zajló határtermelések és nemzetépítések mechanizmusai között, hogy az véleményünk szerint nemcsak összehasonlíthatóvá teszi őket, hanem általánosabb érvényű következtetések levonását is megengedi. A későbbiekben kitérünk a másik fontos, a régiók lakóinak identitáskonstrukcióit illető különbségre is, bemutatva azt a tapasztalatot, amelyben ezek az identitások – a politikai, gazdasági, kulturális és társadalmi hatások révén – formálódnak.

A határvidék mint régió

A következőkben a Székelyföldet és a Moldovai Köztársaságot olyan, történetileg kialakult határvidékeként értelmezzük, amelyek egyszerre több versengő nemzetépítés terepeiként fontosak a magyar, román és moldovai nemzeti, illetve az orosz geopolitikai célkitűzésekben. Régiójellegük ezeken a nemzetépítési törekvéseken, versengő nemzeti földrajzokon és képzeleti földrajzokon keresztül ragadható jól meg. Először azonban definiálnunk kell azokat a fogalmakat, amelyekkel a szóban forgó társadalmi folyamatokhoz közelítünk, ekképp jelezve azt a szakirodalmi hagyományt is, amelybe vizsgálatunk és a két terület összehasonlítása illeszkedik.

A bevezetőben már utaltunk rá, hogy a nemzet- és államépítések térképei (az „egymásra csúszó nemzeti terek”) és a térség kapcsán kialakult képzeleti földrajzok olyan kulturális rendszereként működnek, amelyek a földrajzi térképzetekhez kulturális tartalmakat, értékeit, tulajdonságokat rendelnek. Az európai nemzetállamok kialakulásával a területiség és a határok fogalma az ellenőrzéshez és a politikai határokhoz kötődött, ebből a modellből alakult ki az az államközpontú gazdaságpolitikai struktúra, amely később globálisan is elterjedt (lásd Shapiro 1999; Paasi 2005). Ebben a felfogásban a politikai, vagyis államhatárok látszólag szilárdak, magától értetődők, amit azonban jócskán árnyal az a kérdés, amely a határok funkciójára és szerepére – azaz a határokról mint intézményekre, társadalmi gyakorlatokra és diskurzusokra – irányul.

Az elválasztás intézményesülése és az egyértelmű kategóriák – mint a nemzetállamok, vagy nemzeti kisebbségek közössége stb. – a határok meghúzása, tapasztalása, fenntartása, intézményesülése révén jönnek létre. A határtermelés alatt azt a folyamatot értjük, amely során a különbségtéves aktusa társadalmi gyakorlatokon keresztül elkülönüléssé alakul, és idővel akár intézményesül is. Székelyföld és Moldova kapcsán jól látható, hogy a határtermelési stratégia az egyik esetben főleg a románnal szemben, a másikban a román vagy orosz kategóriával szemben működik. Több szerző is rámutatott arra, hogy ezek a határtermelési mechanizmusok olyankor is folytatódhatnak, amikor az államhatárok áthelyeződnek, és eltűnik a valóságos, ellenőrzött „frontier” az adott területről (lásd Cole és Wolf 1999; illetve Egry 2015; Boia 2016: 143–144).

Ebből a keretből kiindulva a régió fogalmát is ilyen határtermelési folyamatok és hatalmi erőterek interferenciájának eredményeként vizsgáljuk. A régió tehát ebben az esetben nemcsak egy földrajzi értelemben közepes méretű területet jelöl, hanem – mint társadalmi és kulturális jelenség – az identitás fogalmával és a társadalmi reprezentációval van ösz-

szefüggésben. Pierre Bourdieu a régió fogalmát összekapcsolja a szimbolikus és gazdasági uralommal is. A megnevezéséért, területének kijelöléséért, a reprezentáció identitásdiskurzusainak ellenőrzéséért folytatott verseny tétje pedig a régió fölötti szimbolikus uralom és a gazdasági pozíciók megszerzése, illetve megtartása. Ilyen értelemben a történetileg létrejövő határterületek sokszor „a kulturális játszmák és kísérletek terepei, egyben a dominancia és a hatalomgyakorlás kiemelt helyszínei is” (Ilyés 2004: 13). Az etnikai markerek mentén kijelölt régió elismertetése egy adott nemzetállami keretben a határtermelési mechanizmusok etnicizálódását segíti elő, ez jellemzően így működik Székelyföldön. A Moldovai Köztársaság kapcsán viszont azt látjuk, hogy az állami területet kijelölő határok a hatalmi centrumokhoz (Moszkva vagy Bukarest) való viszonyból érthetők meg, nem pedig kizárólag etnikai kategorizációból. Ahogy Bourdieu hangsúlyozza: „a regionalista beszéd performatív: legitimként akar elfogadtatni egy új határdefiníciót, meg akarja ismertetni az így lehatárolt tartományt az uralkodó és legitim határmegvonás ellenében, amely ezt nem veszi figyelembe” (Bourdieu 1985: 13). Ebből a szempontból a székelyföldi regionalista, autonomista törekvések viszonylag egyértelműek. A moldovai eset azonban komplexebb, mivel egyrészt jelen van a román etnikai térképen és a román nyelvhasználaton alapuló és egységszerűen láttatott nemzeti térben, amely nem vesz tudomást a különálló, soknemzetiségű országról, hanem Románia egyfajta régiójaként kezeli a Pruton túli területeket. Másrészt jelen van a moldovanizmus térképén is, amely a transznisztriai szakadár területet és a gagauz autonómiát is a Moldovai Köztársaság egységes tereként, egyfajta állampolgári nacionalizmussal próbálja összefogni. Harmadrészt sajátos a transznisztriai állampolgárok esete is, akik – hasonlóan a környező országokban élőkhez – egyre inkább külföldi munkavállalásra kényszerülnek, de mivel országuk nincs nemzetközi szinten elismerve, állampolgári papírjaikat a moldovai adminisztráció állítja ki. A moldovai határtermelési situációk bonyolultságát némiképpen árnyalja az ország rendkívül rossz gazdasági helyzete – ilyen értelemben az etnikai hovatartozás nemcsak szimbolikus tőkeként, hanem egyfajta életstratégiaaként is működik (lásd Patakfalvi-Czirják és Zahorán 2016a), erősítve a határvidékjellegét.

Visszatérve a régiók létrehozásának, elismertetésének problematikájához és ezzel összefüggésben a határtermelés társadalmi gyakorlataihoz, fontosnak véljük Bourdieu megjegyzését, miszerint a határok

a legitim elhatárolásért folyó csaták mezején egy előzőleg fönnállott erőviszony következményei. A határ, a kijelölés jogi aktusának ez a terméke ugyanannyira létrehozója is a kulturális különbségeknek, mint amennyire maga is ilyen különbségek eredménye (1985: 12).

A kulturális különbségek felmutatásának aktusa és elismerése mint a lokalitáshoz kapcsolt identitás markere a régió elismeréséért folytatott harc fontos eleme.

Székelyföld és a Moldovai Köztársaság sajátos – határrégió – jellegének intézményesülésében három nagyobb eljárást különböztetünk meg írásunkban: a terület meghatározását (a régió térbeli lokalizációját és kiterjedését), a szimbolikus keretek létrejöttét (megnevezését és reprezentációját mint kategorizációs és klasszifikációs folyamatot) és a régióhoz mint a területhez kapcsolódó lokális kulturális konstrukciók működtetését (a regionális identitás és az intézmények fenntartását). Mielőtt ezt a három eljárást sorra elemeznénk, bemutatjuk azt a történeti hátteret, amely magyarázza és beágyazza a kulturális különbségekre alapuló határtermeléseket, a régió politikai mozgalmait és a nemzetépítések egymáshoz való viszonyát.

Egymásra csúszó nemzeti terek

A Société Réaliste képzőművész páros vagy tíz éve egy meghökkentő térképpel állt elő a „Greater Europe” című munkájában. Az alkotók egymás mellé tették az egyes államok, birodalmak és nemzeti mozgalmak által elképzelt (ideális) nemzeti és állami tereket. A térkép különlegessége – egyúttal „hamissága” – abban rejlik, hogy mit sem törődve a területek fizikai méretével, békés szomszédságban ábrázolja a különféle maximális területi igényeket: az Erdélyt is magában foglaló történelmi Magyarország mellett azt a Nagy-Romániát is, amely Erdélyt és a mai Moldovai Köztársaságot is tartalmazza, miközben az utóbbi a kelet-romániai Moldvát is integráló Nagy-Moldovaként és Oroszország (a Szovjetunió) részeként is jelen van (lásd Kolozsi 2015).

1. ábra. A Société Réaliste térképe

Forrás: Patakfalvi-Czirják Ágnes és Zahorán Csaba fényképfelvétele a Privát Nacionalizmus Projekt budapesti kiállításáról, 2015.

A Société Réaliste csoport térképével szemben azonban a nemzeti és állami terek reprezentációi a valóságban kizárják egymást. Ezeknek a legkülönbébb érvekkel megalapozott (de sokszor csak elképzelt), „sajátnak” tekintett és „otthonként” számon tartott „ideális” nemzeti tereknek a mentális és tényleges térképei, illetve azok átfedései látványosan tükrözik az egyes nemzet- és államépítések, identitáspolitikák versenyét és konfrontációit. A reprezentációk fenntartásában és terjesztésében kulcsfontosságú szerep jut a közoktatásnak, valamint a médiának és a populáris kultúrának. Míg tehát ebből a szempontból a 19–20. század nagyobb részében a (nemzet)államok rendelkeztek a legtöbb eszközzel, ma e törekvések korlátait voltaképpen csak az egyes közösségek nyelvi és anyagi lehetőségei szabják meg.

Két régiókat a 19. század óta három nagyobb nemzeti/állami tér foglalja magába. A magyarság „nemzeti terének” mai reprezentációja a dualizmus időszakában (1867–1918) rögzült. A Magyar Királyság történelmi folytonosságára alapozott és a Kárpát-medence egészét kitöltő, magyar dominanciájú nemzetállam képzete azonban először a trianoni, majd a párizsi békeszerződéssel tört darabokra. Ezt követően a magyar elitek többé már nem politikai, hanem elsősorban kulturális síkon törekedtek ennek a nemzeti térnek a fenntartására,

amiben a 2010 utáni nemzetpolitika jelentett változást. A román „nemzeti tér” reprezentációja a magyarhoz hasonlóan szintén a 19. században, a modern román nemzeti identitással párhuzamosan kezdett körvonalazódni. Alapját azonban nem az akkori állami keretek, hanem a románság etnokulturális egysége és története alkotta, beleértve történeti mítoszait is (Boia 1999), ami „virtuálisan” egyesítette az Oszmán, Habsburg és Orosz Birodalomban formálódó nemzetet. Ez a nemzeti tér a két világháború közötti időszakban, Nagy-Románia alakjában szilárdult meg, felölelve a Dnyesztertől a Tiszáig és Észak-Bukovinától az Al-Dunáig és Dél-Dobruzsáig húzódó, román nyelvű népességgel rendelkező régiókat. Az államszocialista korszak után Nagy-Románia újra nyíltan a román nacionalista diskurzusok egyik fontos referenciapontjává válhatott. Az orosz esetben a nemzetépítés összefonódott az állam nagyhatalmi törekvéseivel, ami a magyar és román példától eltérően inkább egy „birodalmi” vagy „geopolitikai”, mintsem nemzeti tér reprezentációjának kialakulását eredményezte.⁵ Ennek magterületét az első világháborúig a terjeszkedő Orosz Birodalom, később pedig a Szovjetunió képezte. Bár a Szovjetunió 1991-es megszűnése óta közvetlenül csak Oroszországra, illetve a Moszkva vezette szövetségi rendszerre (a Független Államok Közösségére, az Eurázsiai Unióra) terjed ki, az orosz „geopolitikai térbe” valójában az egykori nagyhatalom egész területe (az orosz külpolitikai doktrínában a „közel-külföld” [ближнее зарубежье] fogalmával jelölt térség) és befolyási övezete is beleszámít.

Az itt vázlatosan bemutatott „nemzetitér”-reprezentációk átfedései – főképp, ha hosszabb ideig tartanak – különleges térségek létrejöttét eredményezik. Ezek a régiók olyan határvidékek, amelyek amellett, hogy egyszerre vannak jelen több nemzet vagy állam képzeletföldrajzában, kontaktzónajellegükből (Martinez 1994) kifolyólag sajátos identitáskonstrukciók keletkezését vagy fennmaradását is elősegítik. A következőkben a Székelyföld és Moldova mint ilyen sajátos régiók keletkezését és a határvidékség következményeit vázoljuk fel.

Premodern határvidékek és határtermelő nacionalizmusok

A két régió létrejöttének körülményei nagymértékben különböznek egymástól. Székelyföldet eleve egyfajta határvidékként szervezték meg a magyar uralkodók a 12–13. század folyamán, a történelmi Magyarország délkeleti sarkában. Ezzel szemben a mai Moldovai Köztársaság genezise egy nagyhatalmi döntésre, a Moldvai Fejedelemség 1812-es „kettévágására”⁶ és keleti részének Oroszországhoz csatolására vezethető vissza. Székelyföld létrejötté óta különleges berendezkedésű és jogállású térségnek számított, ahol a férfiak határőr- és katonai szolgálatot láttak el az ország peremén – ennek fejében pedig kollektív előjogokban részesültek.⁷ Mindez a társadalmi szerkezet és a közigazgatás szempontjából megkülönböztette a régiót a Magyar Királyság és Erdély többi részétől, ami – minden társadalmi és politikai változás ellenére – egészen a 19. század közepéig jól érzékelhető volt. Ehhez képest Moldova mai területe csak az Orosz Birodalomba való integrálása óta határozható meg különálló térségként – ekkor kapta a Besszarábia elnevezést is. Addig a régió – mind nyelvi-etnikai, mind gazdasági, mind politikai és történeti szempontból – a Moldvai Fejedelemség szerves

5 Az orosz terjeszkedés ideológiai megalapozásával kapcsolatban lásd Grüber és Vaszari (2017: 39–40).

6 Az 1812-ben aláírt bukaresti békeszerződés csatolta Oroszországhoz az Oszmán Birodalom függőségében lévő Moldvai Fejedelemségnek a Prut folyótól keletre eső területét.

7 A Székelyföld 19. század előtti történetéről bővebben lásd Benkő és Oborni (2016), valamint Egyed, Hermann és Oborni (2016).

része volt. Ezt látványosan szemlélteti, hogy a mai Moldovai Köztársaság legjelentősebb történelmi személyisége, Ștefan cel Mare fejedelem, akinek a képmása a moldovai bankjegyek mindegyikét díszíti, és számos emlékműve van az ország területén, ezzel párhuzamosan együtt a román nemzeti narratíva fontos szereplője is. A régió azonban az orosz annexió után viszonylag gyorsan betagozódott a birodalomba, közigazgatási és egyházi szempontból egyaránt. Szentpétervár ezt követően elsősorban katonai felvonulási területként kezelte a térséget, a tengerszorosok felé tolva ki az orosz befolyás határát.

Ugyanakkor mindkét régió hagyományosan kontaktzónának tekinthető: Székelyföld az etnikai-vallási szempontból egyaránt heterogén Erdély részeként, valamint Magyarország és Moldva határán, a mai Moldova pedig a román és a szláv nyelvű népek (ukránok, oroszok, lengyelek), illetve különféle török és tatár népcsoportok érintkezésén. Míg azonban Székelyföld mindvégig megőrizte viszonylagos etnikai homogenitását, a magyar nyelvű lakosság ugyanis asszimilálta a betelepülőket, az oroszországi Besszarábia népességének összetétele egyre vegyesebb lett. Területén a nagyarányú betelepítések következtében megnőtt a nem román nyelvű népesség – különösen az oroszok és ukránok, továbbá a németek, gagauzok és bolgárok – aránya, a városokban pedig az orosz és zsidó lakosság lett a domináns.

A határvidékjelleggel járó kulturális kölcsönhatások, valamint a hatalmi központoktól való távolságok sajátos helyi identitások kialakulását eredményezték mindkét régióban⁸ (lásd Egry 2015). A jellegzetes székely öntudat elsősorban a középkorban biztosított különleges jogállásban gyökerezett, emléke pedig ma is meghatározó a helyi identitás szempontjából. Besszarábia vonatkozásában az oroszországi integráció vált meghatározóvá – az ugyanis még a modern nemzetépítések előtt elválasztotta egymástól a Prut két oldalán élő román nyelvű népséget, ami kihatott a helyiek identitásának formálódására is.

Míg a nacionalizmus elterjedését megelőzően az állami és birodalmi központok sajátos, uralkodói vagy állami logika alapján folytatták a határtermelést, később a nacionalizmus logikája vált egyre meghatározóbbá. Ez a terület és az etnikum (nyelv) megfeleltetését és a pontos határok meglétét tekintette természetesnek (más szóval a nemzetállamot). A nacionalista határtermelés a meglévő kulturális határokat kifelé, a nemzeten kívülre hangsúlyosan reprezentálta, befelé pedig a belső törésvonalak semlegesítésére törekedett.

A 19. század második felében Székelyföldön a magyar nemzeti és állami, Besszarábiában pedig az orosz birodalmi integráció volt a domináns, és ezek érvényesülhettek egészen az első világháború végéig, a történelmi Magyarország és a cári Oroszország fennállásáig. A budapesti kormányzat eltörölte Székelyföld közigazgatási különállását, négy, „székelyként” számon tartott vármegyébe⁹ tagolva be a székely székeket. A dualizmus idején (1867–1918) végig egyfajta ellentmondásosság jellemezte a régió helyzetét. Míg a nyilvánosságban fokozatosan tudatosodott és erősödött magyar jellegének fontossága az Erdély fölötti dominanciáért folytatott – elsősorban magyar–román – versengésben, periférikus helyzete megmaradt, gazdasági és társadalmi elmaradottságával pedig csak a századfordulón kezdtek el foglalkozni (Balaton 2004). Ezzel párhuzamosan Székelyföld magyar nyelvű népessége ekkor integrálódott a modern magyar nemzetbe. A hagyományos székely identitás helyi változatokban – általában az egykori székekhez kötődve – úgy őrződött meg, hogy a modern magyar nemzetépítés diskurzusaiba ágyazódott (Bárdi és Pál 2016). Ezek a diskurzusok a magyar nemzet

⁸ Ezek egyik különleges székelyföldi példája a helyi román közösségépítés eredményeként formálódó identitás (lásd Lăcătușu 2008b: 70–71).

⁹ Maros-Torda, Udvarhely, Csík és Háromszék. Az eredetileg is különálló Aranyosszék Torda-Aranyos vármegyébe tagozódott be.

elképzelt határain belülre „helyezték át” nemcsak a régió lakosságának székely identitását, hanem társadalmi, felekezeti és lokális törésvonalait is, megalapozva ekképp egy kifelé egy-
 séges, szinte homogén Székelyföld reprezentációját. A román jelenlét továbbra sem volt szá-
 mottevő: a betelepülő románok beolvadása folytatódott, míg az erdélyi román nemzetépítés
 más, román többségű térségekre koncentrált.

Ahogy már utaltunk rá, Besszarábia 1812–1917 között egy multietnikus, de orosz domi-
 nanciájú birodalomba integrálódott. Az ebben az időszakban a régióban végbemenő politi-
 kai, társadalmi, kulturális és gazdasági folyamatok következtében a Moldva, majd Románia
 és Besszarábia közötti politikai határ egyre több szempontból jelent meg elválasztó vonal-
 ként. Az oroszországi kötődések gyarapodása mellett a 19. század végére a tartomány elitjei
 is átalakultak: az eloroszosodott moldvaiak mellett megnőtt az orosz ajkúak és zsidók aránya,
 ami meghatározta a városok jellegét is. Egyes látogatók még a Romániához való csatlakozás
 utáni években is a városok hangsúlyosan orosz kinézetéről számoltak be. Bár a cári telepítések
 némiképp a vidék etnikai összetételét is megváltoztatták, az továbbra is túlnyomóan román
 nyelvű maradt. A helyiek identitása szempontjából azonban komolyabb következményekkel
 járt Besszarábia elkülönülése a többi román területtől. Népessége ugyanis kimaradt a mo-
 dern román nemzeté válás folyamatából, és konzerválódott archaikus moldvai (regionális)
 identitása (Livezeanu 2000: 90–93). Mindez a román–moldovai szét- (vagy külön-) fejlődést
 erősítette, még akkor is, ha kulturális téren Besszarábiában is zajlott román nemzetépítés.

A román nemzeti tér reprezentációjára, vagyis az összes románt egyesítő elképzelt nem-
 zetállam térképére a 19. század második felében került fel mind Székelyföld (Erdély része-
 ként), mind pedig Besszarábia. Az 1859-ben létrejövő román nemzetállam hasonlóan nyu-
 gati mintát követett, mint a magyar nemzetállam-építés. Csak míg a dualizmus kori Buda-
 pest előtt inkább a francia nemzetállam, Bukarest előtt a német egységmozgalom és az olasz
 irredenta példája lebegett – miközben belső államszervezését szintén a francia minta ihlette.
 Ugyanakkor a román nemzetépítésnek egyszerre több központja is volt: az erdélyi román-
 ság viszonylag erős autonomista és emancipációs nemzeti mozgalma a dualizmus idején
 szembekerült a magyar modernizáció centralizáló törekvéseivel, és egyszerre támaszkodott
 a szélesebb román néprétegekre, várt segítséget Béctől és támogatást Bukaresttől.

2. ábra. A 19. század második felében számos, Romániában megjelent térkép vizuálisan is
 megjelenítette a román nacionalisták törekvéseit. A képen egy népiskolai térkép látható
 a „modern Dacia” Erdélyt és Besszarábiát egyaránt magába foglaló ábrázolásával

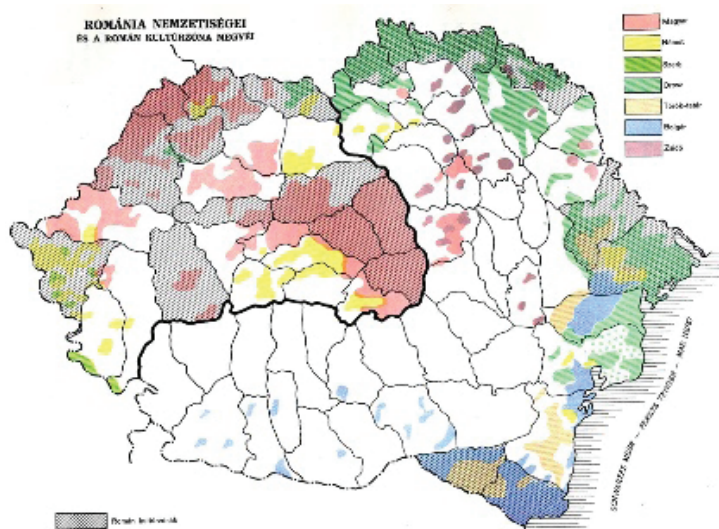

Forrás: Pákéi 1910: 35.

A helyzet 1917–1919 között gyökeresen megváltozott. Besszarábia vezetői az anarchiába hulló Oroszországon belül először az önkormányzat, majd 1918 elején – a román csapatok védelme alatt – a függetlenség mellett döntöttek. Határai így néhány hónapra államhatárokká váltak, ám 1918 áprilisában a külső fenyegetések hatására Besszarábia csatlakozott Romániához. 1918. december elsején pedig az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásának egyik lényeges momentumaként a magyarországi románok képviselői mondták ki Erdély – és vele együtt a Székelyföld – Romániához való csatlakozását. A román nacionalisták célkitűzései így szinte teljes mértékben megvalósultak, ám sem Budapest, sem a szovjet kormányzat nem volt hajlandó tudomásul venni az új status quót – amire nyugaton a magyar irredentizmus, keleten pedig a Moldáv Szovjet Szocialista Autonóm Köztársaság létrehozása utalt.¹⁰

Bukarest a két világháború közötti időszakban mindkét régiót határvidékként kezelte, és az általános egységesítés jegyében próbálta meg őket (re)integrálni a román nemzetállamba, eltörölve a különféle régi határokat. A román kormányzat hamar megszüntette mind Erdély, mind Besszarábia ideiglenes autonómiáját, diszkriminatív földreformot hajtott végre (Bartha 2012), fokozatosan centralizálta közigazgatásukat és oktatásukat (Livezeanu 2000), és még számos más módon avatkozott be az új tartományok életébe. Eközben már minden szempontból a francia nemzetállami modellt vette alapul, a kisebbségvédelmi szerződés és a helyi elitekkel kötött kompromisszumok csak részben korlátozták a román nemzetállam építését.

3. ábra. A nemzetiesítést szolgálta az ún. „kultúrzóna” intézménye is, amely az 1924-es tanügyi törvény alapján különleges támogatásokat biztosított a kijelölt megyékbe költöző és ott egyfajta „nemzeti missziós” munkát vállaló román tanárok számára.

Forrás: Deér 1940: oldalszám.

10 Az 1924-ben megalakított Moldáv Szovjet Szocialista Autonóm Köztársaságot a Dnyesztertől keletre húzódó, vegyes, főleg ukrán, orosz, moldvai román és zsidó lakosságú terület alkotta, fővárosa Balta volt.

Az egyházi és kulturális terjeszkedés mellett az integráció sajátos kísérletét képezte a székelyföldi „visszarománosítás”, amely a székelyek – legalább egy részének – román eredetének elméletéből kiindulva az erdélyi magyarság megosztását is célozta (Bárdi és Pál 2016). Ez a törekvés azonban végül nem járt sikerrel.

Nagy-Románia húszéves időszaka végül túl rövidnek bizonyult az új tartományok teljes betagolására a román nemzetállamba. Az Erdély esetében vagy kilenc, Besszarábiában több mint egy évszázados önálló fejlődés és az idegen enklávék – mindkét régió városai, továbbá például a magyar többségű Székelyföld, illetve Besszarábia egyes részei – komoly akadályt jelentettek ebben a folyamatban. De nem csak a nem román lakosságot képviselő csoportok (mint például a több erdélyi és székelyföldi autonómiatervezet is megfogalmazó Országos Magyar Párt),¹¹ hanem a román regionalizmusra építő erők (amelyek legfontosabb politikai képviselője az erdélyi, besszarábiai és regáti pártok egyesülésével létrejött Román Nemzeti Parasztpárt volt), valamint a besszarábiai románság moldvai identitása is ellenállt Bukarest erőltetett centralizációjának (Petrescu 2001).

A második világháború eseményei és lezárása újra eltérő fejlődési pályákra állította a két régiót. Míg a „kis magyar világ” intermezzója után, 1945-től Székelyföld a román államban tagozódott be, Besszarábia – immár Moldáv Szovjet Szocialista Köztársaság néven¹² – a Szovjetunióhoz került. A szovjet nyomásra Székelyföld területén 1952-ben létrehozott, sokáig magyarok által vezetett Magyar Autonóm Tartomány¹³ – legalább kulturális viszonylatban – újrateremtette, és közigazgatási szinten is láthatóvá tette a régió nyelvi határait, miközben a társadalom átalakítása egész Romániában – az „autonómia” határainak mindkét oldalán – lényegében azonos módon folyt.¹⁴ Bár ezeket a határokat részben megőrizték a Ceaușescu-korszakban kialakított két magyar többségű megye határai, jelentőségük a nyolcvanas évek végére elhalványult. A román nemzeti kommunista hatalom a társadalom „homogenizációjával” párhuzamosan egyre erőteljesebben törekedett a még meglévő etnikai-kulturális határok felszámolására is, Székelyföld nagyobb városaiban pedig dinamikusán nőtt a román népesség aránya. Egyes korábbi „praktikákat” elevenített fel az 1977-es népszámlálás is, amelyen külön kategóriaként jelent meg a „székely” (Varga 1998: 64–65). Jóllehet a több évtizedes államnacionalista politika következtében Erdély etnikai térképe jelentősen megváltozott, a székelyföldi magyar tömb felszámolását az 1989. decemberi fordulat megakasztotta.

Moldovában a világháború és a holokauszt pusztításai után egyrészt újra nőni kezdett a népesség etnikai diverzitása, másrészt a tagköztársasági keretek és a szocialista társadalomfejlődés a népesség egységesítésének irányába hatott. A szovjet korszakban tulajdonképpen folytatódtek és elmélyültek az 1918 előtti demográfiai, gazdasági és kulturális integrációs folyamatok. A Pruton húzódó határ identitáspolitikai szempontból is újra megszilárdult, ami- ben szerepet játszott a román szerzők többsége által egyszerűen szovjet diverziónak tekin-

11 Ezekről bővebben lásd Bárdi (1999) és Zahorán (2009).

12 Kibővítve az 1940-ben megszüntetett Moldáv ASzSzK egyes – a mai Transznisztria alkotó – részeivel.

13 Az 1960-as átszervezést követően Maros-Magyar Autonóm Tartomány.

14 És valódi autonómiáról természetesen nem is lehetett szó a centralizált pártállamban. Bővebben lásd Bottoni (2008).

tett „moldovanizmus” elmélete és gyakorlata is (Negura 2008).¹⁵ A romániai és a moldovai román nyelvű népesség közötti történelmi, kulturális és egyéb különbségek hangsúlyozása, az önálló „moldáv” nyelv és nemzet meglétének hirdetése ugyanakkor emlékeztet a magyarok és a székelyek különbségét hangsúlyozó diskurzusra is. A régió hosszú, sajátos fejlődési pályája, a helyi elitek érdekei és a geopolitikai kontextus összessége végül azt eredményezte, hogy az 1989–1991 közötti földcsuszamlásszerű politikai változásokat követően egy független Moldovai Köztársaság jött létre, és nem a román és románpárti nacionalisták által óhajtott „újraegyesülés” következett be.

A román nemzet határai

A két régiót 1989/1991 – vagyis a romániai államszocializmus bukása és Moldova függetlenné válása – óta érő kihívások egyszerre fakadnak a fentebb vázolt történeti pályájukból és határvidékjellegükből. Mind Székelyföld, mind pedig Moldova továbbra is részei azoknak a komplex államközi erőtereknek, amelyek általában csak közvetve, de időnként közvetlenül is összeérnek – ha nem máshol, akkor épp a román nemzetépítő/geopolitikai diskurzusokban. Ezeknek az erőtereknek a fő aktorai Románia, Magyarország, Oroszország és Moldova, valamint az erdélyi magyarok képviselői, dinamikájukat pedig az egyes aktorok törekvései és a közöttük fennálló viszonyok határozzák meg. Székelyföld kapcsán elsősorban Budapest transzszuverén nemzetépítéséről (Csergő és Goldgeier 2004) és Románia nemzetállam-építéséről van szó, míg Moldova tekintetében a Románia és Moldova, Oroszország és Moldova, valamint az Oroszország és Románia közötti kapcsolatokról is. Az államközi viszonyrendszernek ugyanakkor az egyes országokban belső – párt- és identitáspolitikai – síkjai is vannak. Székelyföldön ebből a szempontból a Magyarországhoz fűződő viszony és az erdélyi magyar társadalmon belüli törésvonalak (például a Székelyföld és Erdély többi része közötti érdekkülönbségek) a meghatározók, Moldovában pedig az ország jövőjére és céljaira, illetve a lakosság identitására vonatkozó dilemmák mellett a transznisztriai és a gagauz kérdés a legfontosabb.

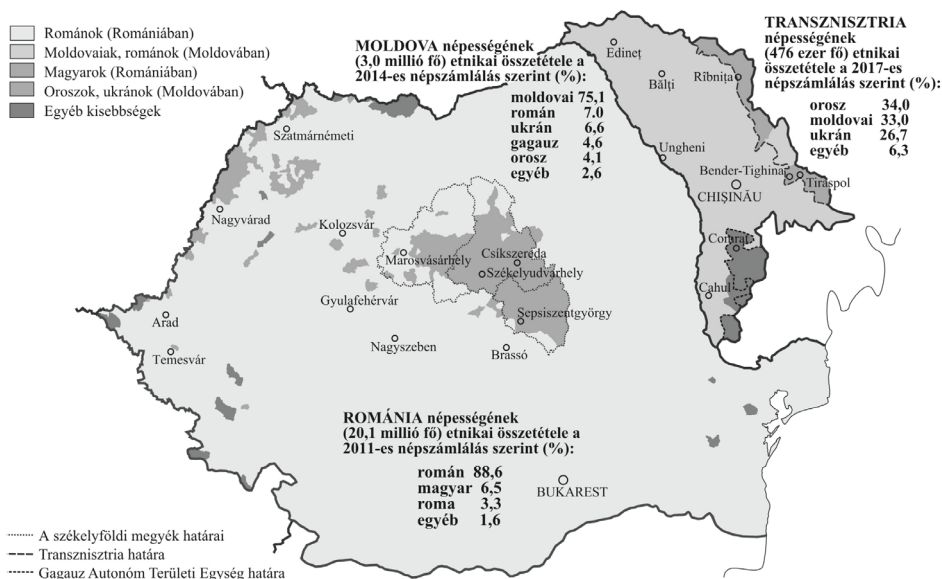
Mivel a két régiót vizsgálatunkban elsősorban a román nemzetépítés köti össze, ezért ki kell térnünk annak egyik legfőbb hivatkozásai alapjára, vagyis a román „nemzeti jelenlétre” a két helyszínen. Székelyföldön a románok aránya – a régió pontos meghatározása függvényében – hozzávetőlegesen 22% (71,5% magyarral) vagy 35% (58% magyarral),¹⁶ ám Moldova valamivel bonyolultabb a kérdés. Mindkét 1989 utáni moldovai népszámláláson ugyanis jóval 10% alatt maradt a magukat román nemzetiségűeknek vallók aránya (2% 2004-ben és 7% 2014-ben) – szemben a lakosság közel háromnegyedét kitevő „őshonos” moldovaiakkal (76% 2004-ben és 74% 2014-ben) –, ugyanakkor idővel megnőtt a román anyanyelvűek aránya (16,5%-ról 23%-ra), miközben a moldáv anyanyelvet megadóké kismértékben csökkent (60%-ról 55%-ra).¹⁷

15 Még akkor is, ha a Moldáv ASzSZK-ban kifejlesztett moldovanizmusnak az 1950-es éveket követően inkább csak egyes elemei érvényesültek Moldovában – például maga a nyelv elnevezése vagy cirill írásmódja. Lásd Negura (2012: 50).

16 Az előbbi az SZNT, az utóbbi pedig az RMDSZ székelyföldi autonómrégió-tervezetében szereplő régió lakosságának nemzetiségi összetételére vonatkozik.

17 A 2014-es adatok pontosságát ugyanakkor sokan megkérdőjelezték.

4. ábra. Románia és a Moldovai Köztársaság főbb nemzetiségei

Forrás: A térképet Sebők László készítette, évszám

Az elkötelezett román nacionalista diskurzus szerint – a fenti adatokat figyelembe véve – a román állam elsődleges feladata Székelyföldön a „román elem” megőrzése és megerősítése, illetve az állami szuverenitás biztosítása. Ez azokat a törekvéseket takarja, amelyek úgy kezelik a romániai rendszerváltás során bekövetkező legkülönbözőbb – politikai, közigazgatási, gazdasági, kulturális stb. – változásokat, hogy azok a lehető legkisebb mértékben érintsék a román nemzetállamiságot a magyar többségű régióban. Vagyis először „át kellett vészeln” az 1989-es fordulat utáni zavaros, legitimációs válságokkal járó időszakot, majd pedig ezzel a céllal összhangban kellett életbe léptetni a demokratizálódással és az euroatlanti struktúrákba való integrációval járó reformokat, különösen az emberi jogok, a kultúra és a decentralizáció terén.

Ebből a szempontból a román nemzetépítés legfőbb kihívását az utóbbi három évtizedben a magyar kisebbség etnokulturális és emancipációs igényei, illetve a székelyföldi regionalizmusra alapozó autonomista mozgalom alkotta. Mindeközben úgy a román, mint a magyar aktorok folyamatosan európai mintákkal érveltek, az utóbbiak pedig Budapest támogatására is számíthattak. A román nemzetállami és magyar kisebbségi-emancipációs törekvések számos, főképp diszkurzív konfliktusba kerültek egymással (Tánczos 1998). Ezeket a legsűrítettebb formában azok a parlamenti és közeleti viták mutatják be, amelyeket a médiában az ún. „Har-Kov-jelenség” névvel illetnek (Zahorán 2010), és amelyek lényegében a székelyföldi románság helyzetéről szólnak, illetve a helyi érdekellentétek etnicizált narratíváját tükrözik.¹⁸ A legfőbb toposzok a régió „enklavizálódása”, az állam tekintélyének

¹⁸ Az egyik ilyen parlamenti vita egyik – egy titkosszolgálati jelentésre hivatkozó – pontja szerint „valós kockázat, hogy az ország belsejében egy magyar határ alakul ki, és hogy Romániát többnemzetiségű államként ismerik el” (Motiune 2001: 3).

megrendülése és a magyarországi befolyás veszélyei, valamint a románok diszkriminációja és az RMDSZ „egyeduralma”, mindez pedig egy sajátos, átpolitizált médiajelenséggé áll össze (Biró 1998). Az euroatlanti integráció szinte teljes megvalósulásával¹⁹ azonban úgy tűnik, hogy a román állam sikerrel vette ezeket az akadályokat, mint ahogy a székelyföldi autonomista mozgalom későbbi felívelését is képes kezelni, miközben az ország geopolitikai helyzete előnyösen módosult.

Moldova vonatkozásában a fő cél a román nemzeteszme terjesztése és a román–moldovai (re)integráció előmozdítása volt minden lehetséges területen. Ehhez számos módon járult hozzá a román állam is: az állampolgárság könnyített megadásával, tanulói ösztöndíjakkal, iskolák, óvodák, valamint kulturális és művelődési intézmények támogatásával, infrastrukturális beruházásokkal, kiadványok, rendezvények, fesztiválok stb. finanszírozásával (Ciobanu 2016: 245). A Pruton túl zajló román nemzetépítés azokkal a folyamatokkal szemben próbál hatni, amelyek 1944 óta érvényesültek Moldovában: elsősorban az etnikai moldovanizmus hatásaival, valamint Moszkva geopolitikai befolyásával, de közben óhatatlanul konfrontálódik a független Moldova állampolgári alapú nemzetépítésével is.

Az 1991 óta eltelt időszakot a Prut mindkét oldalán a nacionalista diskurzusok hullámmozgás intenzitása jellemezte. A kilencvenes évek legelején még elérhető közelségűnek tűnhetett „a két román ország újraegyesítése”, ám először a transznisztriai konfliktus, majd a moldovai unionizmus rohamos visszaszorulása és a „szovjet nosztalgia” jelezte, hogy a kérdés lekerült a napirendről. Erről tanúskodott – például – a Román Ortodox Egyház joghatósága alá tartozó Besszarábiai metropólia újjászervezésének moldovai akadályoztatása is.²⁰ A mélypontot a kommunista párti Vlagyimir Voronyin elnöksége jelentette a kétezres években, számos kisebb-nagyobb román–moldovai konfrontációval. Az oroszbarát kommunisták 2009-es bukását követően ismét úgy tűnt, hogy Moldova európai uniós integrációjával párhuzamosan a „román nemzeti reintegráció” programját is újra lehet élesztetni.²¹ A deklaráltan EU-párti moldovai kormánykoalíciók – amelyeknek a nyíltan unionista Liberális Párt is a tagja – teljesítménye, valamint a moldovai közállapotok és életkörülmények elhúzódó válsága kikezdte a nyugati orientáció népszerűségét. Bár az aktuális 2015-ös válságot az egyesülés hívei is megpróbálták a maguk javára fordítani – azzal érvelve, hogy a Romániával való egyesülés mintegy automatikusan megoldaná Moldova számos problémáját is –, a 2016 végi elnökválasztás eredménye – az „oroszbarát” és Unió-ellenes Igor Dodon győzelme – a baloldali erők visszatérését jelzi előre (Patakfalvi-Czirják és Zahorán 2016b).

A román elitiek – a kezdeti időszak megtorpanásait követően – az utóbbi több mint egy évtizedben egyre nyíltabban állnak ki a Moldovával való (újra)egyesülés mellett. Az unionista diskurzus elterjedtté és szinte általánossá vált: Traian Băsescu nemcsak elnöksége alatt, hanem azóta is határozottan érvel mellette, de például Victor Ponta is kampányolt unionista jelszavakkal 2014-ben (Hotnews.ro 2014).

19 Románia 2004-ben lett a NATO és 2007-ben az Európai Unió tagja.

20 Bár a Besszarábiai metropólia (főegyházmegye) már 1992-ben újjáalakult, moldovai szervezetének kiépülését – a moszkvai pátriárka joghatósága alá eső Moldovai metropóliával szemben – a Moldovai Köztársaság hatóságai sokáig korlátozták, aminek következtében a kérdés az Európai Emberi Jogi Bíróság elé került.

21 A már említett közvetlen állami támogatások és moldovai unionista politikai formációk mellett ebben az irányban ténykednek olyan újonnan alakult szervezetek, mint például az „Akció 2012” (Acțiunea 2012), az egyesülés mellett elkötelezett összromán civil hálózat vagy az „Egyesülés Barátai” (Prietenii Unirii) nevezetű parlamenti csoport, amely 2015-ben jött létre negyven képviselő és szenátor részvételével, majd 2017 tavaszán alakult újjá, immár 115 taggal (Filimon 2015; Vișan 2017).

A megnevezés hatalma és a szimbólumok versenye

A terület megnevezéséért vívott harcban az elnevezések vitatottsága, legitimitásuk megkérdőjelezése, sőt tagadása jól tükrözi mindkét régió határvidékjellegét: az identitáspolitikai dilemmákat és az egymásnak feszülő nemzet- és államépítési érdekek konfrontációit egyaránt. Ugyanez érvényes a különféle szimbolikus gyakorlatokra is, amelyek egyszerre szolgálják a sajátnak tekintett terület megjelölését, valamint az identitás kinyilvánítását és megerősítését – például zászlók kitűzése és a közterek birtokbavétele révén a különféle ünnepi alkalmakkor, illetve a nemzeti himnusz(ok) közös éneklésével. Az alábbiakban először az egyes politikai szereplők, értelmiségiek között a megnevezésért, majd a szimbolikus dominanciáért folyó versengést vizsgáljuk meg néhány példán keresztül.

A Székelyföld elnevezése körüli romániai viták már a két világháború közötti korszakra visszanyúlnak, de ma is azonos logika alapján zajlanak (Zahorán 2017). A román nacionalista diskurzusban a régió „székely földként” (*Ținutul Secuiesc*) való jelölése ütközik a román nemzetállami eszmével, és mivel használata összefonódik az etnopolitikai és különösen az autonómiatörekvésekkel, ezért elutasítják. A román diskurzusokban a térségre általában a két magyar többségű megye nevével (Harghita, Covasna) vagy azok – igaz, kissé furán hangzó – összevont rövidítésével („*Har-Cov*”) hivatkoznak, de előfordul még a „Székelység” (*Secuime*) elnevezés is (Bruno 2001). A román nemzetállamiság védelmezői további két – egy áttételesebb és egy közvetlenebb – módon fejezik ki a Székelyföld elnevezés (és tartalma) elutasítását. Egyrészt vagy körülírják a régiót, és például a „Kárpátok belső ívéként” (Lăcătușu 2004), „Délkelet-Erdélyként” emlegetik (Stancu 2017), vagy metaforikusan hivatkoznak rá, mint például: „az ország szíve” (Zaharie 2011), esetleg kibővíve: „A Kígyók szigete Románia szívében” (Zi-de-zi 2017), másrészt pedig idézőjelbe teszik, és az „úgynevezett” előtaggal utalnak a régió elismerésének megtagadására: „úgynevezett »Székelyföld«” (*așa-zisul „Ținutul Secuiesc”*) (Lăcătușu 2008a).

Néha a ráolvasások szómágiájára emlékeztet a székelyföldi autonomisták és a román nemzetállam védelmezői közötti diszkurzív „harc”. Míg az előbbiek tüntetőleg használják a Székelyföld elnevezést (miközben a spontán beszélgetésekben inkább a lokális – „csíki”, „háromszéki” stb. – azonosulással élnek), az utóbbiak a régió pusztá létének a tagadását alkalmazzák. Például Victor Ponta 2010-ben, a Szociáldemokrata Párt elnökeként a székelyföldi románok gyűlésén ünnepélyesen kijelentette, hogy „a Székelyföld nem Románia, mivel nem létezik Székelyföld” (*adevarul.ro* 2010). Nemrég pedig egy – szintén szociáldemokrata – képviselő nyilatkozta a katalán függetlenség kapcsán, hogy „nem létezett, és nem is létezik semmilyen Székelyföld, hanem csak Hargita és Kovászna megyék és magyar etnikumú román állampolgárok” (*cdep.ro* 2017).

Különösen a Székelyföld elnevezés hivatalos kontextusban való előfordulása vált ki ingerült elutasítást és határozott ellenlépéseket a román nyilvánosság és a hatalom részéről. Erre számtalan példát lehetne hozni, a brüsszeli Székelyföld-iroda megnyitására adott heves román reakcióktól²² egészen olyan apró – és így meglehetősen groteszkül ható – ügyekig, mint például egy háromszéki falu címere kapcsán kirobbant vita. Illyefalva címerének leírását ugyanis 2007-ben először a prefektus támadta meg azzal, hogy törvénytelen a „Székelyföld és a Barcaság határára” való hivatkozás. Miután azonban a kormány még-

22 „Irredentista botrány Brüsszelben Tökés úgynevezett Székelyföldjéért” – lásd Necsutu (2011).

is elfogadta a beadványt, a Kovászna megyei tanács RMDSZ-es elnöke 2010-ben fontos eseményként értékelte, hogy a Hivatalos Közlönyben (*Monitorul Oficial*) a miniszterelnök és a belügyminiszter aláírásával megjelent a kifogásolt szövegrész, kiemelve, hogy mind- eddig a román hatóságok kétségbe vonták a magyar többségű történelmi régió létezését (Bíró 2010). A Kovászna, Hargita és Maros Megyei Románok Civil Fóruma nevű román érdekvédő szervezet azonban nem sokkal később megtámadta az intézkedést, egyrészt a „Székelyföld címerének hivatalossá tétele”, másrészt pedig „egy autonomista régió fantazmagórikus »határának« legalizálása” ellen tiltakozva (Roncea 2011). A kormánynak végül módosítania kellett a határozatot, kiiktatva belőle a Székelyföld elnevezést, a címer leírásá- ba pedig „Brassó és Kovászna megye szomszédsága” került (Csinta 2011). Szintén jellemző esetnek tekinthető a „Pro Turismo Terrae Siculorum” (Székelyföldi Turizmusért) nevet vi- selő egyesület bejegyzésének ellehetetlenítése. A bíróság úgy indokolta a döntést, hogy egy nemlétező régió népszerűsítése ellentmond az alkotmány közigazgatásra vonatkozó cik- kelyének, amely szerint az országot községek, városok és megyék alkotják, ráadásul – más történelmi régióktól, például Bukovinától eltérően – ezt etnikai alapon kívánták létrehozni (Gyergyai 2016; Szilágyi 2016).

A megnevezés szimbolikus jelentőségével a román szélsőséges nacionalisták is tisztában vannak. A Noua Dreaptă („Új Jobboldal”) nevű radikális jobboldali szervezet tagjai egyik december elseji sepsiszentgyörgyi felvonulásukon eleinte az általuk elutasított régió nevét is kiabálták („Székelyföld – Román föld!”, *Ținutul Secuiesc – Pământ românesc!*), egy idő múlva azonban észbe kaptak, és megváltoztatták a jelszót, kihagyva az ominózus elnevezést: „Hargita–Kovácsna – román föld!” (Zahorán 2017).

Moldova vonatkozásában nem is annyira a terület elnevezése képezi a vita tárgyát, mint az ott élők identitása. A „Besszarábia” elnevezés ugyanis egyszerre idézi fel a cári időkben fennállt kormányzóságot és Nagy-Románia keleti tartományát. Bár területileg nem teljesen azonos a mai Moldovai Köztársasággal, főképp a romániai és moldovai román diskurzu- sokban használják – Moldovát értve alatta (Filimon 2015). Annál több ellentmondás övezi azonban a „moldáv nemzet” és „moldáv nyelv” tartalmát. Mivel az egységes román nemzet diskurzusa nem ismeri el a moldáv nemzet létét, elutasítja a rá utaló elnevezéseket is. Ez a viszonyulás azonban gyakran keresztezi azt a beszédmódot, amely a Moldovai Köztársaság államiságát a moldáv nemzeti identitásra alapozza – így a moldáv nemzet létének elutasítá- sát implicite Moldova szuverenitásának megkérdőjelezéseként értelmezi.

Ez a szembenállás a román–moldovai közeledés kezdeti szakaszának lecsengésével, a ki- lencvenes évek közepétől került előtérbe (Cașu 2008). Egyik jelképes megnyilvánulásának tekinthetjük a moldáv nyelv rögzítését az 1994-ben elfogadott moldovai alkotmányban, il- letve a román kormány erre irányuló kritikáját, de a moldáv nyelv körüli nézeteltérés volt az egyik oka – vagy ürügye – annak is, hogy rendre megghiúsult a román–moldovai alapszer- ződés megkötése. Az 1992 óta időnként napirendre kerülő tárgyalásokon ugyanis a moldo- vai szakértők ragaszkodtak hozzá, hogy a Moldovai Köztársaság hivatalos nyelve a moldáv nyelv. A román fél azonban a későbbiekben is kitartott az „egy nemzet, két ország” vagy „két román ország” elve mellett, és nem fogadta el a moldáv nyelv létét (Pecheanu 2010).

Bukarest és Kisinyov kapcsolatában azóta is visszatérő motívumként bukkan fel a moldáv nyelv és nemzet elismerése vagy annak megtagadása, ami egyúttal a két ország közötti ál- lammközi viszony aktuális állapotát, illetve a tágabb geopolitikai kontextust is jelzi. Az állás-

pontok összeegyeztethetlensége többször is feszültséget okozott a kétezres évek második felében, amiről számos nyilatkozat és diplomáciai konfliktus tanúskodik. Traian Băsescu román elnök például egyik alkalommal kijelentette, hogy Németország újraegyesülése után „mi maradtunk az egyetlen ország, az egyetlen nép, amely még szét van választva”, és hogy bár „Románia még két országra van osztva, az egyesülésre az Európai Unión belül kerül sor, és nem másképp” (Presidency 2006). Ugyanakkor Vladyimir Voronyin moldovai elnök sem fogta vissza magát az erős állítások terén: egy 2007-es interjúban az identitása szabad kinyilvánításában korlátozott „10 millió romániai moldáv”-ról beszélt, szembeállítva a romániai helyzetet a toleráns moldovai gyakorlattal, és hogy „Moldva régi fővárosában, Iași-ban”²³ tervezi megnyitni a „Moldáv kultúra házát” (Unimedia.ro 2007). Egy másik beszélgetés során a legutóbbi moldovai népszámlálás eredményeit hozta fel harcos moldovanizmusa legitimációjaként, és hogy miért akarja megvédeni a moldovaiakat, hogy az „Európa utolsó birodalmának” nevezett Románia ne tehesse őket románná (Esz.ro 2007). A moldovai identitáspolitikában meglévő belső törésvonalakat tette láthatóvá a moldovai parlament elnöke, amikor Voronyin elnök egy másik kijelentését, hogy „a moldáv nyelv a román nyelv anyja” úgy kommentálta, hogy „a román és a moldáv ugyanaz a nyelv. Egy és ugyanaz” (Ziarul 2008).

A román álláspont képviselőjére egy az európai uniós fórumok előtt lezajlott incidens is alkalmat nyújtott. Miután két, az Európai Unió és Moldova közötti megállapodásban egy lábjegyzet megemlítette a moldáv nyelvet, a román külügyminiszter kijelentette, hogy országa nem fog aláírni semmiféle olyan iratot, amelyben szerepel ez a „politikai szószerkezet” és „kitaláció” (Hotnews.ro 2007). Traian Băsescu pedig idővel egyre látványosabban köteleződött el a „román nemzet egyesítése” mellett. Ezt ugyan még sokáig óvatosan, Moldova európai uniós törekvéseinek támogatásaként fogalmazta meg, ám később már teljesen nyíltan beszélt Románia és Moldova egyesülésének lehetőségéről és előnyeiről.²⁴

Székelyföld és a Moldovai Köztársaság határvidékjellegének egyik legszembetűnőbb bizonyítékát a jelképek és a szimbolikus gyakorlatok terén tapasztalhatjuk meg. Az egyes nemzeti és regionális jelképek keveredése és versenye, a közöttük kialakuló konfliktusok helyszínei és aktorai pontosan megmutatják a két régióban zajló identitáspolitikai találkozásokat. Székelyföld területén az 1989-es fordulatot után újra szabadon artikulálódhatott a magyar kisebbségi identitás megjelenítésének igénye (lásd Bodó és Biró ebben a blokkban), a magyar nemzeti jelképek spontán használata azonban szinte azonnal konfliktushoz vezetett a magyar közösségi érdekérvényesítésben fenyegetést látó románokkal. A szimbolikus ellentétek a közép- és kelet-európai térség 1989 utáni egyik első etnikai konfliktusaként számon tartott marosvásárhelyi eseményekben is szerepet játszottak, és időnként azóta is komoly befolyással vannak a magyar–román interetnikus és államközi kapcsolatokra. E konfrontációk tétje Székelyföld szimbolikus tájkapének uralása és a régió jelképeken keresztül történő integrálása az egyes „nemzeti terekbe” (Zahorán 2016).

23 Iași Kelet-Románia (Moldva) legnagyobb városa.

24 Lásd pl. Botnarenco (2017). Traian Băsescu 2017 novemberében – román szenátorként – egy moldovai párt, a Nemzeti Egység Pártja tiszteletbeli alelnökévé választották. A párt vezetője úgy jellemezte a volt román államfőt, mint a Besszarábia kérdése iránt legelkötelezettebb személyt az 1989 utáni romániai politikai életben, „akár a diákjaink ösztöndíjairól, akár az állampolgársági törvényről volt szó, Băsescu elnök a besszarábiai románok érdekeinek fő támogatója volt” (Pecheanu 2017).

5.1. *ábra.* A románok római eredetét szimbolizáló capitoliumi farkas szobra
Marosvásárhely központjában

Forrás: Patakfalvi-Czirják Ágnes és Zahorán Csaba fényképfelvétele, évszám

5.2. *ábra.* Ștefan cel Mare moldvai fejedelem emlékműve
Kisinyov központjában a középkori Moldvát idézi fel

Forrás: Patakfalvi-Czirják Ágnes és Zahorán Csaba fényképfelvétele, évszám

5.3. ábra. Lenin szobra a tiraszpoli kormányépület előtt
Transznisztria sajátos posztszovjet nosztalgiaját testesíti meg

Forrás: Patakfalvi-Czirják Ágnes és Zahorán Csaba fényképfelvétele, évszám

Míg román részről az elsődleges törekvés az ország nemzetállami jellegének érvényesítése a magyar többségű területeken is, a magyar közösség igénye a saját nemzeti és regionális identitás kinyilvánítására irányul. Erre mindkét fél a hagyományos nemzeti jelképeket használja: a nemzeti zászlókat, címereket és himnuszokat, valamint a különféle nemzeti ünnepeket és emléknapokat. Ezek Székelyföldön több régi és új, helyi eredetű elemmel is kiegészültek, mint például a „székely himnusszal”, a különféle székelyföldi vagy ide is köthető történelmi személyiségek, például Gábor Áron és Márton Áron (vagy román részről Miron Cristea pátriárka) kultuszával, illetve a 2004-ben megalkotott, kék-arany színű, csillagos-holdas székely zászlóval (Patakfalvi-Czirják 2015).

A szimbolikus gyakorlatoknak és az egyes jelképek előfordulásának időbeli és térbeli dimenziója is van. A zászlók példájánál maradva: a magyar és román trikolórhoz a magyarországi politikai események egyik kihatásaként a magyar nemzeti radikálisok árpádsávos lobogói is felzárkóztak, a vörös-fekete „székely harci zászlóval” pedig a 2000-es évek második felétől az SZNT autonomista törekvéseinek jelképévé váló kék-arany székely zászló vette fel sikeresen a versenyt. Használatukat azonban nagymértékben meghatározzák az objektív körülmények – elsősorban a romániai törvényi szabályozás, az aktuális hatalmi erőviszonyok, valamint a helyi és központi hatóságok fellépései. Az 1990-es évek szimbolikus konfliktusainak (például 1995-ben egy székelyudvarhelyi szobor felavatása során a magyar zászlók jelenlétéből és a himnusz elénekléséből gerjesztettek botrányt) (Zahorán 2017) egy 2002-ben elfogadott kormányrendelet vetett átmenetileg véget. Ez engedélyezte a nemzeti kisebbségek számára, hogy „sajátos rendezvényeiken” használhassák a jelképeiket (M. O. 223/2002), így a magyar szimbólumok korlátozott használata is lehetővé vált a román nemzetállam jelképeinek dominanciája mellett. Az átmeneti status quót a székely zászló meg-

jelenése és elterjedése zavarta meg, azzal ugyanis kiújult a korábbi szimbolikus rivalizálás. Noha az SZNT által használt és terjesztett kék-arany lobogó nem volt a magyar állami vagy nemzeti jelképrendszer része, mivel a székelyföldi magyar autonomista mozgalmat testesítette meg, a 2010-es évek elejére egyre inkább „vörös posztóvá” vált a román hatóságok előtt (Patakfalvi-Czirják 2015). Sem a román hatóságok, sem pedig a helyi románság nevében fellépők nem fogadták el a székely jelkép „kvázi hivatalos” használatát. Először a helyi magyar önkormányzatok épületeiről (megyei tanács-, község- és városházák), később pedig a közterekről is kiszorították, végül csak a magánházakon és telkeken, illetve a templomkertekben maradhatott meg. A feljelentések, bírósági perek és fellebbezések, hatósági beavatkozások, tiltakozások és bírságok sorozatából álló folyamat egy zászlótörvény elfogadásával zárult 2015-ben. A törvény ugyan engedélyezte a helyi jelképek használatát, ám csak a meglévő közigazgatás kereteibe illesztve, elfogadásukat pedig a kormány jóváhagyásához kötötte. A hivatalosan nem létező és nem elismert régiót jelképező („közösségi”) székely zászló tehát továbbra is mintegy „törvényen kívül” maradt Romániában (Kádár és Nánó 2017). Ugyanakkor a magyar zászló „monopóliumának” megtörése az identitáspolitikai helyi – regionalista – vonulatának megerősödésére is utal.

6.1 és 6.2. ábra. Zászlók a Székelyföldön: árpádsávos zászlók egy március 15-i ünnepségen (Székelyudvarhely, 2009) és székely zászlók Kézdivásárhely főterén (2013)

Forrás: Patakfalvi-Czirják Ágnes és Zahorán Csaba fényképfelvétele

A székelyföldi román panaszok a régió szimbolikus, magyar „kisajátítását” is hangsúlyosan érintik. Ez alatt a helyi románság képviselői egyrészt a román nemzetállam jelképei iránti „tisztelet hiányát” értik – Kézdivásárhely december elsejei fekete gyászlobogókkal való „feldíszítésétől” (lásd Patakfalvi ebben a blokkban közölt tanulmányát) a sepsiszentgyörgyi városháza tornyára felhúzott, majd eltávolított román zászlóig (Maszol.ro 2016) –, másrészt pedig a „román elem” kihagyását kifogásolják a székelyföldi jelképekből (pl. helyi zászlókból) (Sabău-Pop és Lăcătușu 2015: 754).

A magyar és román ünnepek közötti rivalizálás, az ünnepek eltérő értelmezései és a különféle történelmi események emléke további feszültségforrásként szolgál az interetnikai viszonyban, ami aktiválja a nacionalista diskurzusokat az etnikai mozgósítás érdekében (Zahorán 2016: 241–245). Mindenesetre a nemzeti és az állami ünnepek párhuzamosságában is jól tükröződik a határvidékeken érvényesülő hatások sokszínűsége és egyidejűsége.

6.3.ábra. „A mi Romániánk” és „Az igazi Románia” feliratú Nagy-Románia-térképekkel felvonulók Marosvásárhely központjában 2016. december elsején

Forrás: Bazsalya Balázs fényképfelvétele

A Moldovai Köztársaságban vívott szimbolikus küzdelmek sem kevésbé mozgalmasak. Az állam jelképeit ugyanis több oldalról is folyamatosan megkérdőjelezzik. A függetlenség 1991-es kikiáltása után először a román himnusz fogadták el Moldova himnuszaként is, ám azt néhány év múlva lecserélték egy másik versre. A moldovai zászló karrierje ugyan tartósabbnak bizonyult, ám a sassal és bölényfejjel kiegészített román trikolorrt, amely még 1990-ben vált hivatalossá, először a transznisztriai szeparatisták utasították el, és később is újabb és újabb kihívások érték (Patakfalvi-Czirják és Zahorán 2016a: 136–138). A kommunista párt részéről az volt a fő kifogás, hogy a moldovai zászló túlzottan hasonlít a románra; Voronyin elnök második mandátuma alatt még azt is felvetette, hogy a parlamentbe „a hátsó ajtón bekerült” nemzeti jelképeket le kellene cserélni, mivel

a moldáv nyelvnek, Moldova történetének, a himnusznak és a címernek is válaszolnia kell Moldova függetlenségének kérdéseire, valóságára és igényeire. Mindezeknek az állami attribútumoknak különbözőeknek és különlegeseknek kell lenniük. Ha a moldáv nyelv bevezetése vagy a himnusz vagy a címer megváltoztatása hozzájárul az államiság megerősítéséhez, akkor ezt megtehetjük, függetlenül a politikai helyzettől (idézi Cimpoeșu 2010: 250).

Erre ugyan nem került sor, de a támadások a 2009–2010-es politikai válságot és a kommunisták bukását követően is folytatódtak. Fő ellenzéki erőként egy – érveik szerint – történetileg legitimebb zászlóval álltak elő, amelyre Ștefan cel Mare és a középkori Moldova szimbólumaként hivatkoztak (Patakfalvi és Zahorán 2016: 137–138). Ugyanakkor a Romániával való egyesülés hívei rendszerint román trikolorokkal vonulnak fel, így a moldovai zászló két tűz közé szorul a különféle egyesüléspárti vagy ellenzéki tüntetéseken és nyilvános rendezvényeken.

Forrás: Giuliana Califano fényképfelvétele, évszám

Bár a romániai és a moldovai emlékezetpolitika között is jócskán vannak a magyar–román viszonylatban megfigyeltekre hasonlító feszültségek, a nemzeti ünnepek nemcsak a súrlódások, hanem a közeledések lehetőségét is tartogatják. 2011 végén került a bukaresti törvényhozás elé az a javaslat, amely azt indítványozta, hogy augusztus 31-ét – ami Moldovában is nemzeti ünnep – nyilvánítsák a román nyelv napjává.²⁵ A javaslatot Traian Băsescu elnök is támogatta, 2013-ban pedig elfogadta a román parlament, így azóta „közös” a két ország ünnepnapja (Iosip 2017). Erre hasonlít egy másik, folyamatban lévő emlékezetpolitikai kezdeményezés is. 2017 tavaszán Romániában nemzeti ünnep lett március 27-e, Besszarábia és Románia egyesülésének évfordulója (Mediafax.ro 2017).²⁶ Ugyanekkor a moldovai Liberális Párt is benyújtott egy törvényjavaslatot, amely szintén nemzeti ünnepké tenné az évfordulót – mintegy „hivatalosítva” az unionista és romániai szervezetek által amúgy is rendszeresen megtartott megemlékezéseket.²⁷

A terület felosztásáért folytatott verseny

A régiók létrehozásának és elismertetésének egyik fontos eszköze területük kijelölése és határaik pontos rögzítése. Ez a rögzítés nemcsak az „otthon” kijelölésére szolgál, hanem a cselekvési teret – egyfajta új uralmi teret (Bourdieu 1985) – és a térhez kapcsolt „kulturális jelleget” (lásd Zombory 2006) is meghatározza. Írásunkban a Moldovai Köztársaság és Székelyföld

25 Az indoklásban – többek közt – a határon túli román nyelvűek („4 millió románul beszélő a Moldovai Köztársaságban található”) és a román három dialektusának (aromán, meglenoromán és isztroromán) támogatása mellett az is szerepel, hogy 1990 óta Moldovában minden évben megünneplik augusztus 31-ét (az 1989. augusztus 31-i szavazás emlékére, amikor a Moldáv SzSzK Legfelsőbb Tanácsa a latin írásmódú román tette meg az állam nyelvét) (cdep.ro 2011).

26 „106 év cári megszállást követően Besszarábia visszatért természetes határai közé, az első román tartományként, amely egyesült Romániával” – áll az előterjesztés indoklásában (cdep.ro 2015).

27 Az indítvány azonban még a koalíciót is megosztotta, miközben az egyik ellenzéki szocialista párti képviselő kijelentette, hogy „Világosan látszik, ki kívánja lerombolni a Moldovai Köztársaság államát” (Jurnal.md 2017).

területére vonatkozó versenyt a román nemzetállami eszméhez való dialektikus viszonyulás szempontjából elemezzük. Azt látjuk, hogy a román nacionalista diskurzus mindkét esetben a régiók határai ellen, azok eltörlésére irányul. Vagy meg akarja akadályozni a létrejöttüket – Székelyföld vonatkozásában –, vagy pedig felszámolásukra törekszik – Moldova irányában. Ezt azért is fontos hangsúlyozni, mert egyes banálisnak tűnő, olykor egészen nevetséges politikai ügyek ebben a dialektikus viszonyban nyerik el funkciójukat – helyi, banális vagy hétköznapi megnyilvánulások az egyik vagy másik diskurzus részének tekinthetők. Meghatározó eltérés a két vizsgált térség között, hogy a Moldovai Köztársaság szuverén államként nemzetközileg elismert határokkal rendelkezik, amelyeket saját határőrségével többé-kevésbé²⁸ biztosítani tud, míg Székelyföldet lakóinak, illetve az erdélyi és magyarországi magyarságnak egy része „ismeri el”. (Igaz, számukra a régió létezése természetes dolog, evidencia.) Ugyanakkor az autonomista mozgalmak hívei folyamatosan bizonygatni kényserülnek, hogy még a területi autonómia sem jelentene elszakadást Romániától, útlevel-ellenőrzéssel Székelyföld határán.

Székelyföld történetének rövid bemutatása kapcsán már szó esett a régió határainak létrejöttéről, funkciójáról, a „határvidékségről” és annak régebbi formáiról. A történeti elemeket is felhasználó székelyföldi autonómiamozgalom a rendszerváltás után több hullámban kapott erőre. Elsőként közvetlenül 1989 decembere után, amikor a romániai magyar politikai képviselőlet megszerveződött, ekkor azonban még a politikai emancipációról és a kulturális örökségről szóló diskurzusokhoz kapcsolódtak. Később, az európai uniós integráció környékén az autonómia a kisebbségi problémák „európai megoldásaként” jelent meg. Románia közigazgatásának korszerűsítésével – a decentralizációval – párhuzamosan pedig szintén az európai modellekhez való igazodás kapcsán merült fel a regionalizáció. Eközben a kulturális örökségről és az etnopolitikáról egyre inkább az újonnan tanult, „eurokonform” gazdaságpolitikai szótár fogalmaira – „fejlődés”, „fejlesztés”, „fenntarthatóság” – tevődött át a hangsúly (Kolumbán 2003). Az európai példa a Moldovai Köztársaság viszonylatában is folyamatosan visszaköszön. A román nemzetállam-építési érdekek és az EU kelet-európai partnerségi politikája a folyamat első szakaszában jól kiegészítik egymást. Románia úgy támogatja a Moldovai Köztársaság „európai integrációját”, hogy azzal tulajdonképpen a román nemzet „újraegyesítését” valósítja meg. Bukarest ezért uniós tagállamként lobbizik Moldova támogatásáért, a régió román jellegének hangsúlyozásával a két ország egyesülésének folyamatait készítve elő – igaz, az Európai Unió egyes tagállamai időnként bizalmatlanul figyelik ezt a sajátos, „kiskapus” integrációt.

A székelyföldi regionalista hullám – a magyar állam nemzetépítő törekvéseinek is köszönhetően – idővel intézményesült. A székely zászló, a Székelyföld elnevezés, a székely himnusz, a székely termékek és hasonló kulturális és politikai elemek így hozzájárultak a székely identitáskonstrukciót revitalizáló diskurzushoz. A régió reprezentációjának egyik fontos mozzanata volt Székelyföld térképének átgondolása, újrarajzolása. Az egyik regionális szervezet, a 2003-ban megalakult Székely Nemzeti Tanács (SZNT) a romániai magyar kisebbség beágyazódott és intézményesült érdekképviselői szervezetével, az RMDSZ-szel kelt versenyre a régió és az autonómia/regionalizáció ügyének képviselőtéért a román állammal szemben. A két magyar elképzelés közötti rivalizálás két eltérő alakú székelyföldi autonómiatérképet is

²⁸ Ez Transznisztria viszonylatában sérül – a Dnyeszter menti határt ugyanis a moldáv állam nem ismeri el, így azt csak a szeparatisták ellenőrzik.

eredményezett. Míg az SZNT a történelmi székely székeket és a magyar többségű területeket határolta körül, az RMDSZ az érvényes közigazgatási beosztásból kiindulva egy három megyére (Maros, Hargita és Kovászna megyékre) kiterjedő térséget javasolt autonóm régiónak.

A bukaresti parlament által alkotmányellenesként, mintegy automatikusan elutasított törvényjavaslatok benyújtásán túl mind az RMDSZ, mind pedig az SZNT vezetői a nyílt konfliktusokat elvetve próbálták meg a szimbolikus politika területén tartani az elismerést kikényszerítő politikai akcióikat. Így kísérelte meg az RMDSZ háromnyelvű Székelyföld feliratú táblák kihelyezését az egyik közút mellett 2004 végén, illetve szervezte meg az SZNT – a Székely Szabadság Napja (Patakfalvi-Czirják és Bazsalya 2016) és a Székelyek Nagy Menetelése mellett – az évente megrendezett Örtüzeket, a Székely Autonómia Napját is. Az eseményt minden évben őszre tervezik, mivel a korai sötétedéssel a tüzek meggyújtása igazi látványossággá válik. A forgatókönyv szerint az autonómiamozgalom képviselői és lelkes támogatói kivonulnak a székelyföldi falvak és városok határaiba vagy különböző emlékhelyekre, és a tüzeket meggyújtva imával, himnusszal, népdalokkal és politikai beszédekkel mutatják fel, „ünneplik meg” a régió határait. Az esemény elnevezése a 19. századi paraszt-idill romantikus képéhez kapcsolódik – az örtüzek, pásztortüzek mint toposzok ebben az időszakban fonódtak össze a nemzeti jellegről és a nemzetről való beszéd diskurzusaival. Szimbolikájuk funkciójukkal kapcsolódott össze: az éjszakák során világítani, melegedni lehetett az örtüzek mellett, amelyek távol tartották a vadállatokat és az ártó szellemeket. A Székely Autonómia Napja szimbolikája alapvetően a veszélyre utaló jelentést alkalmazza, az örtüzek, lármafák a régió politikai követeléseinek figyelmen kívül hagyására és ezzel a kulturális asszimilációra hívják fel a figyelmet.

8. ábra. Tüntetés az autonómiáért (Sepsiszentgyörgy, 2012. november.)

Forrás: Albert Levente fényképfelvétele

A mozgalom ugyanazokra a premisszákra épít érvelésében, amelyek a nemzetállami logikából is következnek: a lakosság etnikai identitásának és a területiségnek szükségszerűen össze kell fonódnia, a terület fölötti ellenőrzést és a régió képviselét pedig az adott régió

(választott) elitjeinek kell ellátniuk. Azonban ezeket a próbálkozásokat a román hatalom hol szimbolikus erőszakkal, hol jogi eszközökkel igyekszik ellehetetleníteni. A mozgalom egyik vezetője, Izsák Balázs nyílt leveléből jól kitűnik az a stratégiai irány, amelyben az európai példa mint Románia számára követendő út megjelenik:

Székelyföld fel nem osztható és be nem olvasztható, csakis természetes, történelmileg kialakult regionális határai közt, önálló, többlethatáskörökkel rendelkező autonóm közigazgatási egységként képzelhető el a jövőben, amelynek egyben különálló fejlesztési régióknak is kell lennie. Azt az Európai Unióban elfogadott elvet kell irányadónak tekinteni Románia számára is, amelynek megfelelően a régiókat nem kijelölni, hanem elismerni kell (Izsák 2011: oldalszám).

Már említettük, hogy Románia szorgalmazza a Moldovai Köztársaság európai integrációját, ám annak sokféle politikai, gazdasági és társadalmi akadály van – például Moldova jelenlegi határainak problematikus volta, az ország területi kiterjedését övező bizonytalanság. A független Moldovai Köztársaság 1991-es létrejötté ugyanis nemcsak a Szovjetuniótól való elszakadást jelentette, hanem a mai napig tartó transznisztriai „befagyott konfliktus” kezdetét is. A kisinyovi államapparátus a korábbi szovjet tagköztársaság területének közel 10%-át, lakosságának vagy 15%-át, az Ukrajnával közös határrésznek pedig nagyobb részét nem tartja ellenőrzése alatt. A rendszerváltás óta eltelt időszakban – a politikai vezetés orientációjától függően – Moldova területével kapcsolatban különböző megoldások láttak napvilágot. A Transznisztriát érintő elképzelések mellett azonban ezek a spekulációk az egész országra is vonatkozhatnak: az unionista mozgalom a Romániával való egyesülést szorgalmazza az elképzelt, ideális „nemzeti tér” (Nagy-Románia) újraalkotásának céljával, míg a moldovanisták és a moldovai államiság híveinek érdeke az államhatárok fenntartása, esetleg az iparilag fejlettebb szakadár területek reintegrálásával. Oroszország nyíltan támogatja az utóbbiak törekvéseit – vagyis a független Moldovát –, csakúgy, mint ahogy 1991–1992-ben kiállt a transznisztriai szeparatisták mellett is. Moszkva ugyanis egyértelműen az Oroszország felé orientálódó vagy legalább a Kelet és a Nyugat között ingadozó Moldovai Köztársaságot részesíti előnyben az euroatlanti struktúrák keleti bővítésével szemben.

Határokhoz köthető performanszokra Moldova esetében is vannak példák. Az unionizmus egyik jelképének számító „Virághidak” (*„Poduri de flori”*) a román–moldovai („román–román”) határok eltörlésének vágyát fejezték ki. Ezeket a látványos akciókat háromszor, 1990-ben, 1991-ben, majd 2015-ben szervezték meg. Az 1990-es esemény alkalmával Románia hat órán keresztül „megnyitotta” határait, és megengedte lakosainak, hogy áthaladjanak útlevél és vízum nélkül a 700 kilométeres határszakaszt alkotó Prut nyolc pontján a „moldovai testvérekhez”. Ezt az eseményt a következő évben a moldovai hatóságok folytatták, amikor néhány órán át iratellenőrzés nélkül kelhettek át moldovai állampolgárok „virághidakon”, meglátogatva a sokáig elzárt „anyaországot” (lásd King 2002: 153). A harmadik, 2015-ös alkalommal ezer fiatal moldovai unionista indult útnak Kisinyovból Bukarestbe, menetük pedig szimbolikusan oldotta fel a két országot elválasztó határt (Patakfalvi-Czirják és Zahorán 2016a: 100). Hasonlóan „megnyílik” Moldova kelet felé a hagyományos ünnepekkor; nincs határellenőrzés például húsvétkor és az úgynevezett szláv halottak napján Moldova transznisztriai és ukrainai határán, ami mutatja, hogy a térség közös múltja az utóbbi évszázadban a családok történetébe is beleíródott.

Egy másik politikai választóvonal a képzeletföldrajzon keresztül ragadható meg. Az etnikai hovatartozás a térségben többletjelentést kap: a Nyugathoz közelebbi társadalmak presz-

tízse nagyobb, ilyen értelemben a magyar vagy román állampolgárság szimbolikus jelentése a civilizációs hierarchiáról alkotott elképzelésekkel is egybeesik. Moldova „nyugati” vagy „keleti” világhoz való tartozása, orientációja a politikai viták során az ország különböző modellek mentén történő „felzárkózásaként” is jelentést nyer. Mindez vizuálisan is megjeleníthető, például a „nyugati” Nagy-Románia körvonalával, amit az alapító atya (Ștefan cel Mare), a közös hagyományok és mítoszok legitimálnak. A másik orientáció a Szovjetunió iránti nosztalgiát használja olyan, egyfajta „szovjet multikulturalizmus” térbeli reprezentációjára, amelynek egyértelmű kulturális, gazdasági és politikai centruma Moszkva. Ennek a két iránynak a vetélkedése erősíti azt a geopolitikai diskurzust, amely jellemzően jelen van Moldova, Ukrajna, Fehéroroszország, Grúzia, a balti országok és Oroszország viszonylatában, és amely összefonódik a hatalmi központokról alkotott hierarchikus renddel is (Európa a civilizált Nyugat vagy Moszkva mint világhatalom és a szláv kultúra fellegvára).

A székelyföldi és a moldovai etnopolitikai mozgalmak nemcsak a politikai vitákban és szimbolikus akciókban érhetők tetten, hanem a hétköznapiakban is. Ahogy már említettük, Székelyföldön egyre több olyan székely termék jelenik meg, amelyik nemcsak az elnevezést, de a régió térképét is használja. De találkozni lehet a „Nagy-Magyarország”-ot ábrázoló matricákkal és térképekkel is: autókön vagy ajándéktárgyakon, szuvenírokon. A román hatóságok azonban éberrel figyelik ezeket a „rejtett jeleket”, olykor pedig banális ügyekre csapnak le, mint például a sepsiszentgyörgyi Covalact tejgyár logójának alakja. A tejgyárat egy romániai vállalkozótól külföldiek vásárolták meg, és országos tévécsatornákon hirdették a termékeiket, amikor egy szemfüles tévénező megállapította a hasonlóságot a termékek logója és Nagy-Magyarország alakja között. Az országos botrány következtében a tulajdonosok lecserélték a logót, és a biztonság kedvéért a rajta szereplő nőalakot is román népviseletbe öltöztették.

9. ábra. Rejtett propaganda? A kifogasolt logó a Covalact egyik termékén

Forrás: <http://www.transylvaniantoday.ro/wp-content/uploads/2016/10/covalact.png> (letöltve: 2017. november 13.)

Kisinyov utcáin is lépten-nyomon találkozni olyan graffitikkal, matricákkal, stencilekkel, amelyek az állam területiségét megjelenítve a különböző politikai célokra hívják fel a figyelmet. Moldova és Románia egyesülésének hívei például az ország körvonalainak „el nem ismerésével” is gyakran kifejezik elkötelezettségüket.

10.1. és 10.2. ábra. „Szeretem Moldovát” és „Egyesülés a rapen keresztül” – kisinyovi stencil és matrica

Forrás: Patakfalvi-Czirják Ágnes és Zahorán Csaba fényképfelvétele, évszám

11. ábra. A „Moldova Fiataljai Civil Mozgalom” (Mișcarea Civică Tinerii Moldovei) unionista performanszát népszerűsítő logó, amelyen Ștefan cel Mare moldvai fejedelem képmása egyesíti Moldovát Romániával

ROMÂNIA - REPUBLICA MOLDOVA

REUNIȚI ÎN 2018

Forrás: <http://www.ipn.md/en/politica/73251> (2017. november 13.)

Az unionista graffitik, a felvonulásokon és performanszokon használt vizuális elemek a Romániával egybeolvadó Moldovát (Besszarábiát) vagy nemes egyszerűséggel a két világháború közötti Nagy-Romániát ábrázolják (Patakfalvi-Czirják és Zahorán 2016a). A 2009-es zavargások egyik emlékezetes momentumaként tartják számon, amikor a tüntetők az elnöki hivatal bejárata fölé – a román zászló mellett – kifüggesztettek egy „Románia az én hazám” feliratú, Nagy-Románia térképét ábrázoló plakátot. Ezek a kontúrok Románia és Moldova területén egyaránt viszonylag gyakran feltűnnek, és úgy terjednek, mint magyar közegben a történelmi Magyarország körvonalai. A különbség csupán az, hogy míg a „Nagy-Magyarország” a „szalonképesség” határán billegnek, és gyakoriságuk – illetve néha egészen meglepő előfordulási helyük (hivatalok falán lógó térképek, politikusok autójának matricája stb.) – ellenére inkább a magyar irredenta szubkultúrához köthetők, addig a „Nagy-Romániák” egyre elfogadottabbak a hasonló, radikális szubkultúrákon kívül is.

12. 1. és 12. 2. ábra. Nagy-Románia így vagy úgy

12.1. ábra. Az „Egyesülés Barátai Parlamenti Csoport” 2015-ös megalakulásáról egy meghatározó román napilap online verziójában beszámoló cikket

Nagy-Románia körvonalalaival illusztrálják (bal oldali kép)

12.2. ábra. A negyven képviselőt és szenátort tömörítő csoport 2017 tavaszán még több, 115 taggal alakult újjá. A jobb oldali képen a román állampolgárságot megszerző moldovaiak egymillióhoz közelítő számát ünneplő cikk a népszerű adevarul.ro blogfelületén a két ország összeolvadásával illusztrálja a romániai könnyített honosítást

Forrás: romanialibera.ro (2017. november 10.)

Forrás: adevarul.ro 2017 (2017. november 12.)

13. ábra. A román nemzeti tér reprezentációjáért és elismertetéséért folytatott harcban a Román Ortodox Egyház is részt vállal. A marosfői kolostor egyik freskóján Nagy-Románia körvonalai sejlenek fel.

Forrás: Patakfalvi-Czirják Ágnes és Zahorán Csaba fényképfelvétele, évszám

Mintegy ezeket ellensúlyozzák azok a Moldova függetlenségét hangsúlyozó szimbolikus akciók, mint például amikor egy szocialista párti képviselő széttepte Nagy-Románia térképét a kisinyovi parlament egyik ülésén, vagy amikor Igor Dodon elnök Moszkvában tett – beiktatása utáni első külföldi – útjáról egy Putyintól kapott történelmi térképpel tért haza. A Moldvai Fejedelemséget ábrázoló 1790-es térképhez egy sajtótájékoztatón azt fűzte hozzá, hogy Oroszország rosszul járt el, amikor 1812-ben sietve békét kötött az Oszmán Birodalommal, kiterjesztve határait a Prutig – pedig a történelmi Moldva határaiig (vagyis a Kárpátokig) is kiterjeszthették volna, és „akkor országunk teljes lett volna” (adevarul.ro 2016).

A hétköznapi tapasztalatot és a kulturális közelség-távolság hálózatát könnyű megfogni például a távolsági buszok járatsűrűségével is. Románia egyes nagyobb városaiba, Kolozsvár-ra, Temesvárra, Nagyváradra, Bukarestbe naponta akár több busz is indul Moldovából, míg Transznisztria felé 2-3 óránként, Odessza felé hasonlóan gyakran, Moszkvába pedig naponta több. Székelyföldről főleg Kolozsváron vagy Aradon keresztül Budapest a legfontosabb úti cél. A határok tapasztalata a politikai ideológiákon túl a vendégmunkához, a rendszeres külföldi munkavállaláshoz igazodik, ilyen értelemben a nemzeti tér, a nemzethez kapcsolt értékek térbeli megtestesülései a hétköznapi tapasztalatokon keresztül árnyalódnak.

Regionális identitás: moldovaiság és székelység

A régió reprezentációjának és elismertetésének, vagyis úgymond a „létének” a megnevezés és megjelölés, valamint a terület körülhatárolása mellett van egy másik, a kulturális tartalomra és az ahhoz kapcsolódó reprezentációra vonatkozó vetülete is. Elemzésünk harmadik részében néhány példán keresztül vizsgáljuk meg, hogy a moldovai és székelyföldi folyamatokban a tágan értelmezett identitás – vagyis az identitásra vonatkozó klasszifikációs küzdelem mellett az otthonosság és idegenség dinamikája, kiegészítve a régiót reprezentáló popkulturális elemekkel – hogyan alakítja a régió elismerésének politikáját.

Az identitások hivatalossá tétele kapcsán már fentebb is sok szó esett arról, hogy a közösség elismertetésének igénye hogyan fonódik össze politikai célokkal. Az unionista mozgalom az egységes román nemzeti identitással és hagyományokkal indokolja politikai aktivitását, a transznisztriai és gagauz lakosság saját kultúrájával legitimálja területi elkülönülését és különleges státuszát, végül pedig a moldovanizmus a szovjet hagyományokra alapozza az állam építését. Székelyföld esetében mindez az erdélyi magyar közösséghez és az anyaországhoz fűződő viszony révén, valamint a román állammal szemben alakuló határtermeléseken keresztül érthető meg. A klasszifikációs harc alapvetően rávilágít arra, hogy az adott csoportok vagy társadalmi kategóriák létrejötte és elismerésének fontos mozzanata a valóság (jelen esetben a „nemzeti földrajz” és a „nemzeti ideológia”) reprezentációjáért folyó szimbolikus verseny (lásd Bourdieu 1985).

Az ebben a versenyben felszínre kerülő fő ontológiai probléma abban rejlik, hogy az etnikai identitásról mint az emberi élet meghatározó jellemzőjéről gondolkodunk, miközben azt a közösséghez való tartozás és a lojalitás fokmérőjeként értelmezzük. Ez az elképzelés intézményesül a népszámlálásokon keresztül, mivel a megkérdezettek számára csak egy lehetőséget lehet megjelölni a felsorolt nemzetiségek, etnikai identitások közül. Ezzel szemben a határvidékjelleg pont arra mutat rá, hogy vannak olyan helyzetek, amelyekben a kötődés bonyolultabb, mint a mérésére és elismerésére kialakított keretrendszer. De arra is rámutat, hogy a mindenkori hatalom miként alakította ki és hogyan használja ezt a keretrendszert saját pozíciójának megtartására.

A nemzetállami diskurzus felerősödésével az intézményeken keresztül alakul az a társadalmi környezet, amelyben a regionális különbségek és kulturális eltérések általában feloldódnak. A moldovai és székelyföldi régiók példája azért is fontos, mert rámutat: a regionális identitás megmutatása során, a nemzetiesítéssel szemben, miképp válnak folyamatosan politikai eszközzé a kulturális különbségek. Így lesz politikai ügy a töltött káposzta és a kürtöskalács, a moldovai népzene és a népmesék, a népviselet és az ünnepek időpontjai (Moldova

kapcsán lásd Patakfalvi-Czirják és Zahorán 2016a: 142–145), a statisztikai adatok pedig a közoktatás és a hivatalos nyelvhasználat vonatkozásában. A nemzetiesítő román politikai mezőben aktívan részt vesz az ortodox egyház, a civil szféra egyes szervezetei, sokszor az értelmiségiek és a tudományos világ egyes képviselői is.²⁹

Ahogy már szó volt róla, a moldovai identitáspolitika kulcskérdése a „moldáv nyelv” ügye. Vasile Stati moldovai történész-politikust a román szerzők a moldovanizmus legjelentősebb ideológusai között tartják számon, aki a kilencvenes években, parlamenti képviselőként fontos szerepet játszott abban, hogy Moldova alkotmányába a „moldáv nyelv” és a „moldáv nép” kerüljön a román helyett (Cimpoeșu 2010: 76). Stati „moldáv–román szótár”-ának 2003-as megjelenése, majd későbbi kiadásai is komoly indulatokat váltottak ki az értelmiségi közegekben.³⁰

A független Moldova történetén végighúzó nyelvkérdésben azonban elmozduláshoz vezethet az alkotmánymódosítás. A moldovai alkotmánybíróság ugyanis 2013 végén úgy döntött, hogy a Függetlenségi nyilatkozat szövege – amelyben az ország hivatalos nyelveként a románót említik – elsőbbséget élvez az alkotmányhoz képest. Egy többpárti összefogás eredményeképpen így benyújtható lett az alkotmány módosítására irányuló törvényjavaslat, amely a „moldáv nyelvet” a románra cserélné le (Agerpres.ro 2017). Igor Dodon elnök azonban népszavazást helyezett kilátásba a „moldáv nyelv” – a „moldovaiak identitásának és kulturális eredetének alapvető eleme” – védelmében (dw.com 2017).

A klasszifikációs küzdelem egyik személetes terepét a népszámlálási adatok alkotják. A Moldovai Köztársaság 2004-es és 2014-es népszámlálási adatai szerint a lakosság túlnyomó többsége „moldovainak” vallotta magát (10 év alatt 76-ról 74%-ra csökkent az arányuk), míg a románok aránya enyhén nőtt (számuk 2-ről 7%-ra emelkedett). Az adatokat a moldovai értelmiség és a bukaresti hatalom egyfajta „identitáskrizisként” értékeli, mondván, hogy a szovjet időszak olyan mértékben „eltorzította” a lakosság „nemzettudatát” és az „etnikai gyökereket”, hogy csak kis hányada vallja magát románnak. Petru Negura szerint a moldovai román értelmiség számára az „identitáskrizis” azt jelenti, hogy a lakosság nagy része „hibásan” identifikálja magát. A problémát pedig csak felvilágosító kulturális programokkal, a civil tevékenységen és oktatáson keresztül, következetes politikával és Románia anyaaállami szerepének erősítésével lehet ellensúlyozni (lásd Negura 2012).

A székegy kategória elismertetéséért folytatott politikai küzdelem a rendszerváltás utáni időszakban felesősödött ugyan, de alapvetően nem tudott mainstreammé válni a romániai magyar politikán belül sem. A demokratizálódás folyamata során a romániai magyar képví-

29 Például két kolozsvári történészprofesszor, Ioan-Aurel Pop és Ioan Bolovan, egy Románia és a Moldovai Köztársaság történetét népszerűsítő formában bemutató sorozat előszavában úgy fogalmaztak, hogy „Ez az új kiadás először viseli a címében két ország – Románia és Moldova – nevét, bár valójában egyetlennek kellene lennie” (Pop és Bolovan 2017: 5).

30 A Contrafort nevű moldovai lap körkérdésére válaszoló értelmiségiek (már a gyűjtés címe is sokatmondó: „A hazugság emlékműve”) nem fukarkodtak az értékelésekkel, és „az évszázad aberrációjának” nevezték Stati szótárát, amely nem más, mint „Hérosztratosz-komplexussal ötvözött románellenes skizofrénia válságának a gyümölcse (nagy valószínűséggel KGB-s gyökerekkel)”, szerzője pedig „groteszk személyiség”, „az ideológia által agyonnyomott” embertípus képviselője, „kultúránk hírneves bűnözője”, „a legalálábbis fajtából való okmányhamisító és plagizáló” (Contrafort 2003). Maga Stati a moldáv filológia és nyelvészeti elpusztításának a veszélyével indokolta munkájának második kiadását, amelybe beleérti a moldáv szavak „prijvatizálását” (ellopását) a „valahok, ma románok” által (Stati 2011: 5–6). Munkája elején a szerző azt a meggyőződését is kinyilvánította, hogy „egy tudományos munkát írni Moldováról és a moldávokról, a moldáv kultúráról és nyelvről, addig, amíg a Moldovai Köztársaság még független, se nem vétek, sem pedig bűn” (Stati 2011: 2).

selet a „székely kérdést” alapján véve besorolta az „erdélyi magyar kérdés” alá, az esetleges különbségeket pedig a régió sajátosságaiaként magyarázta. Az egységes erdélyi magyar társadalom diskurzusa az intézményépítés és a közösségszervezés alapvető rendezőelvé vált. Ugyanakkor az autonomista mozgalmak felerősödésével időről időre artikulálódni tudtak azok a vélemények is, amelyek szerint a regionalista építkezésnek az lenne az elsődleges érdeke, hogy a népszámlálások kimutassák a „székely etnikum”, a „székely nép” létét és folytonosságát az adott területen (lásd Patakfalvi-Czirják 2016). A székely kategória elismertetése azonban befolyásolhatja az erdélyi magyar politikai mező egyensúlyát és a tőle – közvetlenül vagy közvetve – függő magyar nyelvű intézményrendszer fenntartását is. A „romániai magyarok” arányának jelentős csökkenése ugyanis meggyengítheti a magyar képviselet legitimizációját, és eljelentéktelensítheti érdekérvényesítő képességét.

A székely etnikai kategóriát érintő klasszifikációs küzdelmet a magyar–magyar viszonyok keretezik, mivel a közösség képviseletéért és meghatározásának jogáért a kialakult politikai establishment, a székelyföldi autonómiamozgalom vezetői és egyéb székelyföldi, radikális jobboldali csoportok küzdenek. Ennek egyik szimbolikus tétje az, hogy sikerül-e a „székely identitásúakat” saját kulturális különbségeiken keresztül egy önálló (de a magyarhoz is sok szállal kapcsolódó), saját történelemmel, hagyományokkal, anyagi kultúrával, szimbolikus jelképekkel és szokásokkal leírható közösségként politikai értelemben is megszervezni és elismertetni. Úgy tűnik, hogy a romániai viszonyok között ez a folyamat megrekedt, mivel a legtöbb szervezet konszenzusra jutott arra nézve, hogy a népszámlálások során – az erdélyi magyar „párhuzamos társadalom” fenntartása érdekében – a magyar nemzetiség mellett kell kampányolni. Ezért újabban a Székelyek Világszövetsége nevű szervezet magyarországi kiterővel – a Nemzeti Választási Irodán keresztül – próbálja kieszközölni a székelyek mint őshonos kisebbség hivatalos elismertetését.

Az identitáskonstrukciók és a politikai viszonyok másik fontos intézménye a kettős vagy többes állampolgárság elterjedése a közép- és kelet-európai térségben. Mindkét határvidéken jellemző a kettős vagy többes állampolgárok nagy száma. Székelyföldön jellemzően a román mellett a magyar állampolgárságot is kérelmezik a helyiek, sőt erre külön intézményeket tart fenn a magyar állam. Miután a Moldovai Köztársaságban eltörölték a többes állampolgárság korlátozását, az orosz, transznisztriai, ukrán, román, török vagy izraeli állampolgárság fontos eleme lett a társadalomszervezés és a társadalmi problémák menedzselésének (Patakfalvi-Czirják és Zahorán 2016a: 110–111). Bukarest állampolgársági politikájának alakulása is jól illusztrálja ezt a folyamatot. Miután a 2000-es évek végén hozott intézkedések következtében nagymértékben egyszerűsödött a román állampolgárság felvétele a moldovai állampolgárok számára is, dinamikusan megnőtt a kettős moldovai–román állampolgárok száma (bővebben lásd Culic 2013; Iordachi 2002; Kiss 2005).

Ez a trend a román nemzet egyfajta állampolgársági alapú, „egyéni újraegyesítéseként” is értelmezhető, ugyanakkor a Romániához való intézményes kötődésnek két további következménye is lehet: az unionizmus politikai támogatásává is konvertálódhat, és a kulturális alapú nemzeti egységet is erősítheti, vagyis a moldovanizmus ellen is hathat – feltehetően a honosítást megkönnyítő politikusok szándékával összhangban.

A kettős vagy többes állampolgárság, de főleg a román–magyar és román–moldovai állampolgárság adminisztrációjának egyszerűsödését megelőzte a munkavállalással összefonódó etnikai migráció. A székelyföldi vagy erdélyi magyar–magyarországi magyar, valamint a román–moldovai román találkozások sok szempontból alakították azokat a sztereotípi-

ákat, amelyek az „anyaországgal” és „anyaországiakkal” kapcsolatban a határon túliakban éltek. A magyar eseteket szociológusok, antropológusok alaposan feldolgozták (Kovács és Melegh 2000; Pulay 2005), Moldova kapcsán viszont nem rendelkezünk ilyen szerteágazó ismeretekkel, itt csak példák és elszórt beszámolók alapján alkothatunk képet a román–moldovai találkozásokról. Úgy tűnik azonban, hogy a kilencvenes évektől kezdődően hasonló problémák és akadályok gördültek a Magyarországra és Romániába érkező határon túliak elé – egyrészt a munkavállalás, tanulás vagy az állampolgárság megszerzése kapcsán felmerülő bürokratikus nehézségek alakjában, másrészt mindkét országban hasonlóan működött a külföldről érkezők elutasítása, lenézése, negatív sztereotípiái vagy megbélyegzése.

A regionális identitás reprezentációjának létezik egy másik szintje is, amely nem a politikai alkuk, versenyek és intézmények keretében mutatja meg az identitáshoz tapadó jelenségek sokszínűségét, hanem a populáris kultúrán, tágabban értelmezve annak fogyasztásán keresztül. Erre két zenei példát szeretnénk röviden bemutatni, amelyek a regionális identitás egyfajta alternatív megfogalmazásaként értelmezhetők. A Zdob și Zdob együttes Moldova egyik legismertebb kulturális „terméke”, zenéjükben keveredik a hiphop és a hardcore punk a moldovai és roma népzenei elemekkel. Az együttes 2005-ben debütált a nemzetközi közönség előtt, amikor az országot képviselték az Eurovíziós Dalfesztiválon. Dalszövegeiket eleinte kizárólag oroszul írták, később az orosz keveredett és román nyelvvel. Nevük mostanra összefonódott a világzenei szcénával, videóklipjeikben sokszor a moldovai hétköznapi, rurális környezetet örökítik meg. Klipjeikben és zenéjükben egyfajta „moldovaiság” fogalmazódik meg, amelynek alapját a falusi élethez kötődő tevékenységek, a „szovjet nosztalgián” alapuló „bukolikus képek” és a közösségi ünnepek reprezentációja képezi. A zenekar hitelessége a hagyományok modern környezetbe ültetésének sajátos módjában és az iróniában fogható meg – a moldovai táj, a posztsovjét városi környezetet ábrázoló, képeslapokra emlékeztető vágóképek, a vendégszeretet, a felszabadult mulatozás és ünnep egyvelege a kortárs hardcore és népzenei alappal különleges hangulatot teremt. A humor a merész asszociációkon alapul, például a dj lemezjátszója és a búza őrlésére használt kézi malomkő a „dj Vasile” című számban, de ugyanígy az önreflexió és az önfelmutatás eszköze a jellegzetes regionális kiejtés, valamint az orosz és román szavak keverése.

Hasonlóan működik a regionális identitás önfelmutatása a sepsiszentgyörgyi sZempöl Offchestra zenekar esetében. Mint ahogy az előző zenekar, a sZempöl is több nyelven – a magyar nyelvű szövegeken kívül románul és angolul is énekel vagy halandzsázik. A székelyföldi színházi és filmes közegből összeverbuválódott zenészek ezzel a halandzsával, néha gyerekmondókákkal, csak regionálisan értelmezhető román (Bass cu Lant) vagy magyar (Dilinkó) szóviccekkel és sajátos zenei világukkal szintén a régió reprezentációjának ágyaznak meg. Az elektronikus zene steril világát és ismétléseken alapuló extatikus hangulatát eközben népzenei elemekkel keverik. Videóklipjeik vizuális szempontból ugyancsak használják a régióval kapcsolatos képzeteket, például a dombos tájat, a falusi iskola komor hangulatát, valamint egy nehezen megfogható, de jelen lévő (szimbolikus) agressziót (a „Fekete ember” című számuk videóklipjének kisiskoláját vagy a „Bélavagyok” munkánarratívájában tetten érhető szimbolikus erőszakot).

Mindkét példa a régióhoz és ott élőkhez kapcsolódó sztereotípiákat erősíti, olyan értelemben, hogy a kulturális termékeken keresztül reprezentált jellemzőket erősíti meg.

A két régióért folyó identitáspolitikai küzdelmekben számos párhuzamos jelenség figyelhető meg, amelyek időnként meglehetősen hasonló eseteket is eredményeznek. Elég, ha felidézzük az egyes ideális „nemzeti terek” szimbolikus hasznosítását – a történelmi Magyarország, Nagy-Románia vagy a középkori Moldova térképeit – vagy a különféle zászlók versenyét a közterek uralásáért. De egészen konkrét eseteket is lehetne említeni, amelyek hasonlósága a körülmények vagy a logikák rokonságából fakad. Az az intézkedés, amikor a frissen megválasztott Igor Dodon moldovai elnök levetette az elnöki hivatal faláról az Európai Unió zászlóját, jelezve külpolitikai orientációját (Patakfalvi és Zahorán 2016b), arra az esetre emlékeztet, amikor a székely zászlót 2013-ban kitűzték a magyar Országház épületére az EU-s zászló helyére. Mindkét akció főképp a nemzeti szuverenitás szimbolikus kinyilvánítására szolgált. Szintén érdekes párhuzam, hogy a kétezres években a moldovai hivatalosságok rendre visszautasították a Románia nemzeti ünnepe alkalmából a kisinyovi román nagykövetségen rendezett fogadásokra való meghívást (ziare.ro 2007), míg 2016-ban a magyar külügyminiszter tiltotta meg a magyar diplomatáknak, hogy részt vegyenek a román nemzeti ünnepségeken és fogadásokon (Pataky 2016). Ezek a gesztusok a nemzetépítések keltette feszültségekre világítanak rá. Természetesen nem csak szimbolikus téren mutatkozik sok azonosság, de az intézményszervezés és határtermelések mechanizmusaiban is: egyrészt a transzszuverén nemzetépítés módjaiban – az anyaország-politikáktól a kedvezményes honosítás gyakorlataiig –, másrészt az egyes közösségek határainak megerősítésében. Hasonló diszkurzív keretekbe illeszkedik a magyar és a román állampolgársági politika is. Nem csak a magyar kormányzat táalja időnként szinte győzelmi jelentésként a könnyített honosítással állampolgárságot szerző határon túli magyarok számának növekedését („2017 végéig egymillióra nő az új magyar állampolgárok lélekszáma” kormány.hu 2017), hanem sokan Romániában is így tekintenek a román állampolgárság terjedésére Moldovában („Több mint egymillió moldovainak, azaz moldovai köztársaságbeli románnak lesz román állampolgársága 2018. december elsejéig” [Lulea 2017]).

A Székelyföldön és Moldovában zajló nemzetépítések és diskurzusaik azonban időnként nem csak megközelítik egymást, hanem össze is érnek. Ilyen ismétlődő alkalom például a 2000-es évek eleje óta rendszeresen megszervezett „Marosfői nyári egyetem” is. A „összromán” jellegű, a nemzeti elkötelezettségű és nacionalista szervezetek, aktivisták, kutatók és politikusok találkozási helyeként szolgáló rendezvényen a résztvevők a román nemzetet érő különféle kihívásokra keresik a válaszokat. A nyári egyetemen, amelyen nemritkán helyi és országos hivatalosságok is megjelennek, különösen nagy teret szentelnek a régióban – vagyis Székelyföldön – élő románok sajátos helyzetének és a Moldovai Köztársasággal kapcsolatos kérdéseknek. A tusnádfürdői szabadegyetemhez („Tusványos”) hasonlóan Marosfő is betölt egyfajta „üzenőfalszerepet”: az itt elhangzó kijelentések és nyilatkozatok gyakran tematizálják a közbeszédet. Az összefonódást talán az a 150 méteres, „a Prut két partján élő románok egységét szimbolizáló” román trikolor jeleníti meg a legplasztikusabban, amelyet 2014 nyarán szenteltek meg a marosfői ortodox kolostorban, hogy több romániai város után szeptemberben egy kisinyovi unionista megmozdulásra érkezzen.

Moldova és Székelyföld néha egészen sajátos kontextusokban is egymás mellé kerülnek. A román nacionalisták a székelyföldi autonómiaörekvések kapcsán előszeretettel idézik fel

a Magyar Autonóm Tartomány sztálinista „modelljét”, ám az ötvenes évek valósága és az aktuális magyar igények között vont párhuzam kétségkívül merészebb, mint amikor Moldova önállóságát kizárólag a szovjet diverzióként értékelt moldovanizmussal magyarázzák. Közvetlenebb és időben is közelebbi összefüggéseket sejtetnek viszont azok a spekulációk, amelyek a Moldovát és Románia területi integritását egyaránt érintő állítólagos orosz–magyar együttműködésre irányulnak (lásd Badea 2013). Ezek néha egyenesen egy Budapest–Moszkva tengelyt „lepleznek le”, és különösen megszaporoedtak az ukrainai konfliktus ki-robbanása óta (evz.ro 2014). Ez utóbbiak közé illeszkedik az a feltételezés is, amely szerint a 2015 végén letartóztatott kézdivásárhelyi magyar radikálisok orosz támogatással kívántak végrehajtani terrorakciókat (lásd maszol.ro 2016).

A két régió közötti hasonlóságot minden bizonnyal elősegítik a kulturális transzferek. Ezek egyik példája az oktatási támogatások megszervezése az „anyaországokban”, a testvér-városi partnerségek működtetése Magyarországon, Romániában és Moldovában vagy a már említett nyári egyetemek is.

Hivatkozott irodalom

- 9am (2007): *Mihai-Razvan Ungureanu despre Voronin „MAE nu analizeaza fantezii politice”*. Interneten <http://www.9am.ro/stiri-revista-presei/2007-03-01/mihai-razvan-ungureanu-despre-voronin-mae-nu-analizeaza-fantezii-politice.html> (letöltve: 2017. november 15.).
- Adevarul.ro (2010): *Ponta: Ținutul Secuiesc nu este România, pentru că Ținutul Secuiesc nu există*. Interneten http://adevarul.ro/news/politica/ponta-Tinutul-secuiesc-nu-romania-Tinutul-secuiesc-nu-exista-1_50ad6b057c42d5a66394c5c9/index.html (letöltve: 2017. november 15.).
- Agerpres.ro (2017): *Înlocuirea "limbii moldovenești" prin "limba română" în Constituția Republicii Moldova, avizată pztiv de comisiile parlamentare*. Interneten <https://www.agerpres.ro/externe/2017/11/16/inlocuirea-limbii-moldovenești-prin-limba-romana-in-constitutia-republicii-moldova-avizata-pozitiv-de-comisiile-parlamentare-09-13-56> (letöltve: 2017. november 15.).
- Antohi, Sorin (2001): A kilencvenes évek románsága. Szimbolikus földrajz és társadalmi identitás, *Café Babel* (39–40): 54.
- Badea, Camelia (2013): *Dan Dungaciu: Relatia Romaniei cu Rusia risca sa treaca prin Budapesta!* Interneten <http://www.ziare.com/politica/politica-externa/dan-dungaciu-relatia-romaniei-cu-rusia-risca-sa-treaca-prin-budapesta-interviu-1263139> (letöltve: 2017. november 15.).
- Balaton Petra (2004): *A székelv akció története. I. Források. I/1. Munkaterv és kirendeltségi jelentések*. Budapest: Cartofil.
- Bárdi Nándor (1999): A szupremácia és az önrendelkezés igénye. Javaslatok, tervek az erdélyi kérdés rendezésére (1918–1940). In *Források és stratégiák. A II. Összehasonlító magyar kisebbségtörténeti szimpózium előadásai*. Bárdi Nándor (szerk.). Csíkszereda: Pro Print, 29–113.
- Bárdi Nándor (2004): *Tény és való. A budapesti kormányzatok és a határon túli magyarság kapcsolattörténete*. Pozsony: Kalligram.
- Bárdi Nándor és Pál Judit (2016): *Székelvföld története III. 1867–1990*. Székelvudvarhely: MTA BTK – EME – HRM.
- Barth, Frederik (2004): Régi és új problémák az etnicitás elemzésében. In *Nacionalizmuselméletek. Szöveggyűjtemény*. Kántor Zoltán (szerk.). Budapest: Rejtjel, 261–277.
- Bartha Ákos (2012): A két világháború közti román földbirtokrendezés. *Korunk* (6): 83–89.
- Benkő Elek és Oborni Teréz (2016): *Székelvföld története I. A kezdetektől 1562-ig*. Székelvudvarhely: MTA BTK – EME – HRM.
- Billig, Michael (1995): *Banal Nationalism*. London: Sage.
- Bíró A. Zoltán (1998): „Csodálatos” és „intoleráns” vidék. Jegyzetek a Har-Kov problémáról. In *Stratégiák vagy kényszerpályák? Tanulmányok a romániai magyar társadalomról*. Bíró A. Zoltán (szerk.). Csíkszereda: Pro-Print, 167–178.
- Bíró Blanka (2010): *Székelvföld a Hivatalos Közlönyben* Interneten https://kronika.ro/erdelyi-hirek/szekelyfold_a_hivatalos_kozlonyben (letöltve: 2017. november 14.).
- Boia, Lucian (1999): *Történelem és mítosz a román köztudatban*. Kolozsvár: Kriterion.

- Boia, Lucian (2016): *România, țară de frontieră a Europei*. București: Humanitas.
- Botnarenco, Iurii (2017): *Traian Bănescu: Unirea cu Republica Moldova va face România mai puternică*. Interneten http://adevarul.ro/moldova/politica/traian-basescu-unirea-republica-moldova-romania-mai-puternica-1_59da74505ab6550cb8f14303/index.html (letöltve: 2017. november 14.).
- Bottoni, Stefano (2008): *Sztálin a székeleyknél. A Magyar Autonóm Tartomány története (1952–1960)*. Csíkszereda: Pro-Print.
- Bourdieu, Pierre (1985): Az identitás és a reprezentáció. *Szociológiai Figyelő* 1(1): 7–22.
- Brubaker, Rogers (2006): *Nacionalizmus új keretek között*. Budapest: L'Harmattan – Atelier.
- Bruno, Ștefan (2001): *Dimensiunile urii interetnice în Secuime*. București: Editura BCS.
- Cașu, Igor (2008): Politici identitare în Moldova sovietică și post-sovietică. In *RO-MD/Moldova în două scenarii / RO-MD/Moldova in Two Scenarios*. Ștefan Rusu (szerk.). Chișinău: Centrul pentru Artă Contemporană-[KSA:K]: 61–70.
- cdep.ro (2011): *Expunere de motive*. Interneten <http://www.cdep.ro/proiecte/2011/700/70/1/em1050.pdf> (letöltve: 2017. november 15.).
- cdep.ro (2011): *PL-x nr. 771/2011 Proiect de Lege privind instituirea zilei limbii române*. Interneten http://www.cdep.ro/pls/proiecte/upl_pck.project?cam=2&idp=12466 (letöltve: 2017. november 15.).
- cdep.ro (2015): *Expunere de motive*. Interneten <http://www.cdep.ro/proiecte/2015/600/90/5/em884.pdf> (letöltve: 2017. november 15.).
- cdep.ro (2017): *Declarație de presă primită de la domnul deputat Răzvan Rotaru (Grup PSD)*. Interneten http://www.cdep.ro/relatii_publice/site2015.text_presa?pid=14394 (letöltve: 2017. november 15.).
- Chifu, Iulian (2011): *Identități post-comuniste în Republica Moldova. Sfera Politicii*. Nr. 165. Interneten: <http://www.sferapoliticii.ro/sfera/165/art09-Chifu.php> (letöltve: 2017. november 15.).
- Cimpoșu, Dorin (2010): *Republica Moldova, între România și Rusia 1989–2009*. Chișinău: Casa Limbii Române Nichita Stănescu.
- Ciobanu, Vitalie (2016): Republica Moldova, Occidentul, Rusia și Unirea. In *Calea europeană a Republicii Moldova*. Sorin Bocancea és Radu Carp (szerk.). Iași: Adenium, 240–255.
- Cole, John W. és Eric Wolf (1974): *The Hidden Frontier: Ecology and Ethnicity in an Alpine Valley*. New York: Academic Press.
- Csergő Zsuzsa és James M. Goldgeier (2004): Nationalist Strategies and European Integration. In *The Hungarian Status Law: Nation Building and/or Minority Protection*. Kántor Zoltán, Majtényi Balázs, Ieda Osamu, Vizi Balázs és Halász Iván (szerk.). Sapporo: Slavic Research Center, Hokkaido University, 270–302.
- Csinta Samu (2011): *Címeres történelemhamisítás*. Interneten http://www.3szek.ro/load/cikk/40477/cimeres_tortenelemhamisitas (letöltve: 2017. november 15.).
- Culic, Irina (2013): Az állampolgárság visszaállításától a kedvezményes (vissza)honosításig: a kettős állampolgárság politikájának kiterjedése Romániában 1989 után. *Magyar Kisebbség* (69–70): 96–128.
- Deér József (szerk.) (1940): *Erdély*. Budapest: Magyar Történelmi Társulat. Interneten: <http://mek.oszk.hu/04700/04729/html/33.html> (2017. november 15.).
- dw.com (2017): *Undă verde pentru limba română în Constituția Republicii Moldova*. Interneten <http://www.dw.com/ro/und%C4%83-verde-pentru-limba-rom%C3%A2n%C4%83-%C3%AEen-constitu%C8%9Bia-republicii-moldova/a-41189182> (letöltve: 2017. november 14.).
- Egry Gábor (2015): *Etnicitás, identitás, politika. Magyar kisebbségek nacionalizmus és regionalizmus között Romániában és Csehszlovákiában 1918–1944*. Budapest: Napvilág.
- Egyed Ákos, Hermann Gusztáv Mihály és Oborni Teréz (2016): *Székelyföld története II. 1562–1867*. Székelyudvarhely: MTA BTK – EME – HRM.
- evz.ro (2014): *Rusia și Ungaria bat palma peste Ardeal*. Interneten <http://evz.ro/editorialul-evz-rusia-si-ungaria-bat-palma-pesteardeal.html> (letöltve: 2017. november 15.).
- evz.ro (2007): *România, ultimul imperiu al Europei!* Interneten <http://evz.ro/romania-ultimul-imperiu-al-europei-467697.html> (letöltve: 2017. november 15.).
- Feischmidt Margit (2005): A magyar nacionalizmus autenticitás-diskurzusainak szimbolikus térfoglalása Erdélyben. In *Erdély-(de)konstrukciók*. Feischmidt Margit (szerk.). Budapest – Pécs: Néprajzi Múzeum – PTE Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, 7–34.
- Filimon, Alexandru (2015): De ce Basarabia (nu) e România. Argumente pro și contra. *Adevărul.md*. Interneten http://adevarul.ro/moldova/actualitate/de-basarabianu-e-romania-argumente-pro-contra-1_550d333a448e03c0fd392c9/index.html (letöltve: 2017. november 15.).
- Filimon, Paul (2015): *Prietenii Unirii. 40 de parlamentari de la București cer unirea României cu Moldova*. Interneten <http://romanalibera.ro/politica/institutii/prietenii-unirii--40-de-parlamentari-de-la-bucuresti-cer-unirea-romaniei-cu-moldova-367202> (letöltve: 2014. szeptember 29.).

- Grüber Károly és Vaszari Tamás (2017): Nyugatosok vs. szlavofilek, avagy az orosz modernizációs vita történelmi előképei. *Pro Minoritate* 26(2): 39–40.
- Gyergyai Csaba (2016): *Jogi észjárás: etnikai alapon szerveződik a nemlétező Székelyföld*. Interneten <https://kronika.ro/erdelyi-hirek/jogi-eszjaras-etnikai-alapon-szervezodik-a-nem-letezo-szekelyfold/print> (letöltve: 2017. november 15.).
- Hotnews.ro (2007): *Cioroianu: România nu va ratifica documentele dintre EU și Republica Moldova scrise în "limba moldovenească"*. Interneten <http://www.hotnews.ro/stiri-arhiva-1015718-cioroianu-romania-nu-ratifica-documentele-dintre-republica-moldova-scrise-limba-moldoveneasca.htm> (letöltve: 2017. november 15.).
- Hotnews.ro (2014): *Victor Ponta si-a lansat programul prezidential, sub titlul „Marea unire a romanilor”*. Interneten <http://www.hotnews.ro/stiri-politic-18165921-victor-ponta-lansat-programul-electoral-sub-titlul-marea-unire-romanilor.htm> (letöltve: 2017. november 15.).
- Ilyés Zoltán (2004): A határfogalom változó tartalmai a geográfiától az empirikus kultúrakutatásig. In *Tér és Terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből III.* Kovács Nóra, Osvát Anna és Szarka László (szerk.). Budapest: Akadémiai Kiadó, 9–15. Interneten <http://www.kisebbssegkutato.tk.mta.hu/uploads/files/archive/490.pdf> (letöltve: 2017. november 15.).
- Iordachi, Constantin (2002): A nemzet újrarajzolt határai: a magyar „státustörvény” és Románia kettős állampolgárságra vonatkozó politikája a Moldovai Köztársaságban. *Magyar Kisebbség* 25(3): 90–116.
- Iosip, Florinela (2017): *De ce sărbătorim pe 31 august Ziua Limbii Române*. Interneten http://adevarul.ro/cultura/istorie/de-sarbatorim-31-august-ziua-limbii-romane-1_59a79dab5ab6550cb87ff442/index.html (letöltve: 2017. november 15.).
- Izsák Balázs (2011): *Románia közigazgatási reformjának a helyi közösségek szolidaritására kell épülnie. Nyílt levél a Szövetségi Képviselők Tanácsának*. Interneten http://www.sznt.sic.hu/hu-sic/index.php?option=com_content&view=article&catid=12%3Afolyamodvanyok-valaszlevek&id=470%3ARomania-koezigazgatasi-reformjanak-a-helyi-koezoessegek-szolidaritasara-kell-epuelnie&Itemid=16&lang=fa (letöltve: 2017. december 17.).
- Jurnal.md (2017): *PL propune ca 27 martie, Ziua Unirii Basarabiei cu România, să fie declarată sărbătoare națională, dar nu s-a obosit să-și convingă colegii de guvernare; „O ipocrizie, nu au avut intenția serioasă”*. Interneten <http://www.jurnal.md/ro/politic/2017/3/24/pl-propune-ca-27-martie-ziua-unirii-basarabiei-cu-romania-sa-fie-declarata-sarbatoare-nationala-dar-nu-s-a-obosit-sa-si-convinga-colegii-de-guvernare-o-ipocrizie-nu-au-avut-intentia-serioasa/> (letöltve: 2017. november 15.).
- Kádár Hanga és Nánó Csaba (2017): Az üldözött székely zászló. *Erdélyi Napló* 27(7): 1, 8–9.
- King, Charles (2002): *Moldovenii. România, Rusia și politica culturală*. Chișinău: Editura ARC.
- Kiss Ágnes (2005): Románia határon túli románságpolitikája az 1990–2004 között hatályos jogszabályok tükrében. *Magyar Kisebbség* 10(1–2): 298–353.
- Kolozsi Ádám (2015): *Kapanyányi Monyókat haluzik a magyar*. Interneten http://index.hu/kultur/2015/11/22/kapanyanyi_monyot_haluzik_a_magyar/ (letöltve: 2017. november 15.).
- Kolumbán Gábor (2003): A Székelyföld fejlődési esélyei a román területfejlesztési politika keretei közt. *Magyar Kisebbség* 8(2–3): 5–35.
- kormany.hu (2017): *2017 végéig egymillióra nő az új magyar állampolgárok lélekszáma*. Interneten <http://www.kormany.hu/hu/a-miniszterelnok-helyettes/nemzetpolitikaert-felelos-allamtitkar/hirek/2017-vegeig-egymillio-ra-no-az-uj-magyar-allampolgarok-lelekszama> (letöltve: 2017. november 15.).
- Kovács Éva és Melegh Attila (2000): „Lehetett volna rosszabb is, mehettünk volna Amerikába is”. Vándorlás történetek Erdély, Magyarország és Ausztria háromszögében. In *Diskurzusok a vándorlásról*. Sik Endre és Tóth Judit (szerk.). Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete Nemzetközi Migráció Kutatócsoport Évkönyve, 93–152.
- Kürti, László (2001): *The Remoted Borderland. Transylvania in the Hungarian Imagination*. Albany: State University of New York Press.
- Lăcătușu, Ioan (2004): *Tendențe de enclavizare a unui spațiu românesc – Harghita și Covasna*. București: Editura România pur și simplu.
- Lăcătușu, Ioan (2008a): *Argumente împotriva autonomiei teritoriale pe criterii etnice a așa-zisului „Ținut Secuiesc”*. Sfântu Gheorghe: Editura Eurocarpatica.
- Lăcătușu, Ioan (2008b): *Structuri etnice și profesionale în județele Covasna și Harghita*. Târgu-Mureș: Editura Universității Petru Maior.
- Livezeanu, Irina (2000): *Cultural Politics in Greater Romania: Regionalism, Nation Building, and Ethnic Struggle, 1918–1930*. Ithaca – London: Cornell University Press.
- Lulea, Marius Dorin (2017): *Un milion de Moldoveni cu cetățenia Română*. Interneten http://adevarul.ro/cultura/patrimoniun/un-milion-moldoveni-cetatenia-romana-1_58df4b7e5ab6550cb8de564a/index.html (letöltve: 2017. november 15.).

- Magyar Nemzet (2015): *Újabb román hiszti Székelyföld miatt*. Interneten <https://mno.hu/hatarontul/ujabb-roman-hiszti-szekelyfold-miatt-1269138> (letöltve: 2017. november 15.).
- Martinez, Oscar J. (1994): *Border People. Life and Society in the U.S.–Mexico Borderlands*. Tucson és London: University of Arizona Press.
- maszol.ro (2016): *Itt a vádirat: bemutatjuk a „székelyföldi terrorizmus” ügyészégi dossziéját*. Interneten <http://www.maszol.ro/index.php/tarsadalom/64783-itt-a-vadirat-bemutatjuk-a-szekelyfoldi-terrorizmus-ugyeszegi-dossziejat> (letöltve: 2017. november 15.).
- mediafax.ro (2011): *Guvernul modifică hotărârea în care se face referire la 2010 Ținutul Secuiesc eliminând sintagma surse*. Interneten <http://www.mediafax.ro/politic/guvernul-modifica-hotararea-in-care-se-face-referire-la-tinutul-secuiesc-eliminand-sintagma-surse-9794449> (letöltve: 2017. november 15.).
- Monitorul Oficial (2002): Hotărâre 223/2002 privind modificarea și completarea Hotărârii Guvernului nr. 1. 157/2001 pentru aprobarea Normelor privind arborarea drapelului României, intonarea imnului național și folosirea sigiliilor cu stema României. *Monitorul Oficial*, 2002/179. Interneten <http://www.legex.ro/Hotararea-223-2002-30953.aspx>
- Musteață, Sergiu (2012): *Dilemele Republicii Moldova*. Arhiva Moldaviae vol. IV. Iași: Societatea de Studii Istorice din România, 103–124.
- Necsut, Mădălin (2011): *Scandal Iredentist la Bruxelles pentru așa-yisul Ținu Seciesc al lui Tokes*. *Curentul Internațional*. Interneten <https://www.curentul.info/politic/scandal-iredentist-la-bruxelles-pentru-asa-zisul-tinut-secuiesc-al-lui-tokes/> (letöltve: 2017. november 15.).
- Negură, Petru (2008): *Inginerii identității moldovenști: scriitorii moldoveni, de la stalinism la independență*. In *RO-MD/Moldova in două scenarii / RO-MD/Moldova in Two Scenarios*. Ștefan Rusu (szerk.). Chișinău: Centrul pentru Artă Contemporană–[KSA:K], 49–51.
- Negură, Petru (2012): *Criza identității naționale în Republica Moldova: o problemă a maselor sau o problemă a elitelor?* Interneten <http://www.criticatoc.ro/18605/criza-identitii-naionale-republica-moldova-problem-maselor-sau-problem-elitelor/> (letöltve: 2015. szeptember 3.).
- Negură, Petru (2012): *Republica Moldova la un sfert de veac de tranziție: între un comunism ratat și un capitalism neînceput?* Interneten <http://petrunegura.blogspot.sk/2015/05/republicamoldova-la-un-sfert-de-veac.html> (letöltve: 2017. november 15.).
- Niedermüller Péter (2000): A nacionalizmus kulturális logikája a posztoszocializmusban. *Századvég* 5(16): 91–109.
- Oleksy, Piotr (2012): Discourse on National Identity in Moldovan Politics After 2009. *Przegląd Strategiczny* 2(2): 128–131.
- Origo.hu (2013): *Kitűzték a székely zászlót a parlamentre*. Interneten <http://www.origo.hu/itthon/20130215-kituztek-a-szekely-zaszlot-a-parlamentre.html> (letöltve: 2017. november 15.).
- Paasi, Anssi (2003): Region and Place. Regional Identity in Question. *Progress in Human Geography* 27(3): 475–485.
- Paasi, Anssi (2005): The Changing Discourses on Political Boundaries. Mapping the Backgrounds, Contexts and Contents. In *B/ordering the World*. Kramsch van houtum Henk és Olivier Zierhofer Wolfgang. New York: Ashgate, 7–31.
- Patakfalvi-Czirják Ágnes (2015): Szimbolikus konfliktusok és performatív események a „székely zászló” kapcsán. *Regio* 23(2): 41–76.
- Patakfalvi-Czirják Ágnes (2016): Nemzeti csoportkép. a székely identitás mint kategória alakulása a rendszerváltás óta. In *Holtpont. Társadalomkritikai tanulmányok Magyarországon elmúlt 25 évről*. Földes György és Antal Attila (szerk.). Budapest: Napvilág, 276–301.
- Patakfalvi-Czirják Ágnes és Bazsalya Balázs (2016): Gáncsolt hagyományteremtés. A Székely Szabadság Napja harmadszorra. *Kettős Mércé*. Interneten http://kettosmerce.blog.hu/2016/03/18/gancsolt-hagyomanyteremtes_a-szekely-szabadsag_napja_harmadszorra_kepriport#comments (letöltve: 2017. november 15.).
- Patakfalvi-Czirják Ágnes és Zahorán Csaba (2016a): „Románok vagyunk és pontkum”. Identitáskonstrukciók és hétköznapi stratégiák a mai Moldovában. *Magyar Kisebbség* 21(1): 99–159.
- Patakfalvi-Czirják Ágnes és Zahorán Csaba (2016b): Patrióta és állampolgári moldovanizmus között. A 2016-os moldovai elnökválasztások elemzése. *Magyar Kisebbség* 21(3–4): 120–134.
- Patakfalvi-Czirják Ágnes (2016): *Üzenethabóru Bukaresttel*. Interneten <https://mno.hu/kulfold/uzenethaboru-bukaresttel-1374272> (letöltve: 2017. november 15.).
- Pákéi Sándor József (1910): *Az EMKE megalapítása és negyedszázados működése, 1885–1910*. Kolozsvár: Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület.
- Pecheanu, Gabriel (2010): *Focus. Relațiile România–R.Moldova – când calde, când reci, condimentate cu acuzații reciproce*. Interneten <http://www.mediafax.ro/main-story/focus-relatiile-romania-r-moldova-cand-calde-cand-reci-condimentate-cu-acuzatii-reciproce-5440851> (letöltve: 2017. november 15.).

- Pecheanu, Gabriel (2017): *Traian Băsescu, ales președinte de onoare al PUN din Republica Moldova. Anatol Șalaru, fondator al partidului: Funcția de președinte rămâne vacanță până la restabilirea cetățeniei moldovenești a lui Băsescu*. Interneten <http://www.mediafax.ro/politic/traian-basescu-ales-presedinte-onoare-pun-republica-moldova-anatol-salaru-fondator-partidului-functia-presedinte-ramane-vacanta-pana-restabilirea-cetateniei-moldovenesti-basescu-16515840> (letöltve: 2017. november 15.).
- Petrescu, Cristina (2001): *Contrasting/Conflicting Identities: Bessarabians, Romanians, Moldovans*. In *Nation-Building and Contested Identities: Romanian and Hungarian Case Studies*. Trencsényi Balázs et al. (szerk.). Budapest – Iași: Regio Books – Editura Polirom, 153–178.
- Petru Negură (2008): *Criza identității naționale în Republica Moldova: o problemă a maselor sau o problemă a elitelor?* Interneten <http://www.criticatac.ro/18605/criza-identitii-naionale-republica-moldova-problemmase-lor-sau-problem-elitelor/> (letöltve: 2017. november 15.).
- Pop, Ioan-Aurel és Ioan Bolovan (2017): *Istoria ilustrată a României și a Republicii Moldova*. București: Litera.
- Presidency.ro (2006): *Discursul Președintelui Traian Băsescu*. Interneten <http://www.presidency.ro/ro/media/discursuri/discursul-presedintelui-romaniei-traian-basescu-br-la-dejunul-cu-elevii-olimpici-la-istorie-din-republica-moldova-br-bucuresti-1-iulie-2006> (letöltve: 2017. november 15.).
- Protsyk, Oleh (2007): *Nation-building in Moldova*. Interneten <http://www.policy.hu/protsyk/Publications/NationalismInMoldova.pdf> (letöltve: 2017. november 13.).
- Pulay Gergő (2005): *A vendégmunka mint életforma. Széki építőmunkások Budapestén*. In *Erdély-(de)konstrukciók*. Feischmidt Margit (szerk.). Budapest – Pécs: Néprajzi Múzeum – PTE Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, 143–161.
- Roncea, Victor (2011): *Guvernul României, între prostie și ticălosie, susține din nou în acte existența stemei și a graniței Ținutului Secuiesc, atacând în Instanța Forumului Românilor din Harghita, Covasna și Mureș*. *Ziarist Online*. Interneten <http://www.ziaristionline.ro/2011/06/10/guvernul-romaniei-intre-prostie-si-ticalosie-sustine-din-nou-in-acte-existenta-stemei-si-a-granitei-tinutului-secuiesc-atacand-in-instanta-forumul-romanilor-din-harghita-covasna-si-mures/> (letöltve: 2017. november 15.).
- Sabău-Pop, Ioan és Ioan Lăcătușu (szerk.) (2015): *Forumul Civic al Românilor din Covasna, Harghita și Mureș în slujba dăinuirii neamului românesc în Transilvania: FCRCHM 2005–2015*. Sfântu-Gheorghe: Editura Eurocarpatica.
- Said, Edward W. (1994): *Overlapping Territories, Intertwined Histories*. In *Culture and Imperialism*. Edward W. Said. London: Vintage, 1–72.
- Said, Edward W. (2000): *Orientalizmus*. Budapest: Európa.
- senat.ro (2001): *Motiuinea privind incapacitatea Guvernului de a asigura exercitarea autorității Statului pe întreg teritoriul țării*. Interneten <http://www.senat.ro/pagini/control%20parlamentar/motiuni/Harghita-Covasna.pdf> (letöltve: 2014. szeptember 29.).
- Shapiro, Michael J. (2006): *Győzedelmi földrajzok. Replika* (56–57): 45–60.
- Stancu, Vasile (2017): *Cronica Sesiunii Naționale de Comunicării Științifice. Românii din sud/estul Transilvaniei. Istorie, cultură și civilizație*. Interneten <http://www.condeiuilardelean.ro/articol/cronica-sesiunii-nationale-de-comunicari-stiintifice-romanii-din-sud-estul-transilvaniei> (letöltve: 2017. november 15.).
- Stati, Vasile (2011): *Dicționar moldovenesc-românesc*. Ed. a 2-a. Chișinău: Seria Biblioteca Pro Moldova.
- Tánczos Vilmos (1998): *Kettős hatalmi szerkezet a Székelyföldön. Magyar Kisebbség* 4(2): 339–362.
- Tóth Szilárd (2009): *A „kultúrözóna” szükség vagy politikai cél? Gondolatok a két világháború közötti román tanügyi törvények kapcsán*. Interneten http://www.szm.ro/acta2009/525_532_toth_szilard.pdf (letöltve: 2017. november 15.).
- Transindex.ro (2015): *Kérni lehet, mondtá Tamás Sándor, és hozzátette: dehogy veszik le a SIC-pannót*. Interneten <http://itthon.transindex.ro/?hir=38663> (letöltve: 2017. november 15.).
- Țurcanu, Ion (2010): *Istoria contemporană ilustrată a românilor*. Brăila: Editura Istros a Muzeului Brăilei.
- Un monument al minciunii și al urii – „Dicționarul moldovenesc-românesc” al lui Vasile Stati. Chestionar „Contrafort”. *Contrafort* (7–8): Interneten <http://www.contrafort.md/old/2003/105-106/570.html> (letöltve: 2017. november 15.).
- Unimedia.ro (2007): *Voronin: „Limba română și „moldovenească” sunt identice, dar trebuie să recunoaștem că moldovenii au dreptul să-și numească limba așa cum o numesc de 6 veacuri*”. Interneten <http://unimedia.info/stiri/-640.html> (letöltve: 2017. november 15.).
- Varga E. Árpád (1998): *Fejezetek a jelenkori Erdély népesedéstörténetéből*. Budapest: Püski.
- Vișan, Irinela (2017): *Peste o sută de parlamentari au constituit grupul „Prietenii Unirii”*. Interneten <https://www.agerpres.ro/politica/2017/05/29/peste-o-suta-de-parlamentari-au-constituit-grupul-prietenii-unirii--17-29-34> (letöltve: 2017. november 15.).

- Zaharie, Dragoş (2011): *Sfidarea din inima ţării*. Interneten <http://www.curentul.net/2011/05/16/sfidarea-din-inima-tarii/> (letöltve: 2017. november 15.).
- Zahorán Csaba (2009): Egy kis Magyarország Nagy-Romániában. Alternatívák a Székelyföldre a két világháború közötti magyar tervezetekben. *Magyar Kisebbség* 14(1–2): 133–149.
- Zahorán Csaba (2010): Rendszerváltás a Székelyföldön. A romániai rendszerváltás etnikai vetülete. In *Rendszerváltás és történelem. Tanulmányok a kelet-európai átalakulásról*. Krausz Tamás, Mitrovits Miklós és Zahorán Csaba (szerk.): Budapest: L'Harmattan – ELTE BTK Kelet-Európa Története Tanszék, 141–173.
- Zahorán Csaba (2016): Trikolórok, farkasok és turulok földje. Magyar és román szimbolikus politikák Erdélyben 1989 után. *Regio* 24(1): 226–281. Interneten http://regio.tk.mta.hu/index.php/regio/article/viewFile/102/pdf_81 (letöltve: 2017. november 15.).
- Zahorán Csaba (2017): *Nemzetépítő diskurzusok a Székelyföldön 1989 után*. (kézirat).
- Ziare.com (2007): *Relatiile dintre Romania si Republica Moldova dupa 2004 – cronologie*. Interneten <http://www.ziare.com/basescu/stiri-traian-basescu/relatiile-dintre-romania-si-republica-moldova-dupa-2004-cronologie-194365> (letöltve: 2017. november 15.).
- Ziarul de Iaşi (2008): *Româna şi moldovenească – una şi aceeaşi limbă, considera preşedintele Parlamentului de la Chişinău*. Interneten <http://www.ziaruldeiasi.ro/national-extern/romana-si-moldoveneasca-una-si-aceeasi-limba-considera-presedintele-parlamentului-de-la-chisinau-ni4po4> (letöltve: 2017. november 15.).
- Zi-de-zi.ro (2017): *Judeţele Harghita şi Covasna, „Insulă a Şerpilor în inima României”*. Interneten: <http://www.zi-de-zi.ro/2017/11/24/judetele-harghita-si-covasna-insula-serpilor-inima-romaniei/> (letöltve: 2017. november 15.).
- Zombory Máté (2006): Nemzeti rítusok kartográfiája. *Replika* (56–57): 61–81.

